

Gunnar Grendstad og Hilmar Rommetvedt
**OLJEHOVEDSTADENS
POLITISKE KULTURLANDSKAP**
Rapport RF-95/332

Vår referanse: 723/813114	Forfatter(e): Gunnar Grendstad, LOS-senteret Hilmar Rommetvedt	Revisjonsnr. / dato: Rev. 0 / 081295
Ant. sider: 60	Oppdragsgiver(e): Norges forskningsråd, m.fl.	Forskningsprogram:
ISBN: 82-7220-726-5	Gradering: Åpen	Åpen fra (dato): 081295

Emne:

I denne studien sammenlignes politiske holdninger og verdier i Stavanger-området med holdningene i landet forøvrig. Studien er basert på en større spørreundersøkelse i kommunene Stavanger, Sola og Randaberg, og flere nasjonale undersøkelser.

Analysen tar utgangspunkt i de viktigste holdningsdimensjonene i fire forskjellige teorier om konfliktlinjer og politisk kultur; høyre-venstre-dimensjonen og de såkalte motkulturene i Rokkan og Valens konfliktmodell, materialisme vs. postmaterialisme i Ingleharts teori, holdninger til stabilitet/endring og ytre-/indre-orientering i Norsk Monitor, samt de fire kulturene som inngår i den kulturteori som Wildavsky m.fl. har utviklet.

Undersøkelsen viser at det er en rekke betydelige holdningsforskjeller mellom Stavanger-området og resten av landet. Disse forskjellene blir sett i sammenheng med tradisjonelle regionale forskjeller og med to sentrale moderniseringsprosesser i det norske samfunn: urbaniseringen (på landsbasis) og petroliseringen (i Stavanger-området).

Emne-ord:

Politisk kultur, urbanisering, petrolisering

Ingen del av dette dokumentet kan reproduseres i noen form uten skriftlig tillatelse fra RF - Rogalandforskning ©.

Prosjektleder
Hilmar Rommetvedt

for RF - Miljø og Næringsutvikling
Martin Gjelsvik

OLJEHOVEDSTADENS POLITISKE
KULTURLANDSKAP

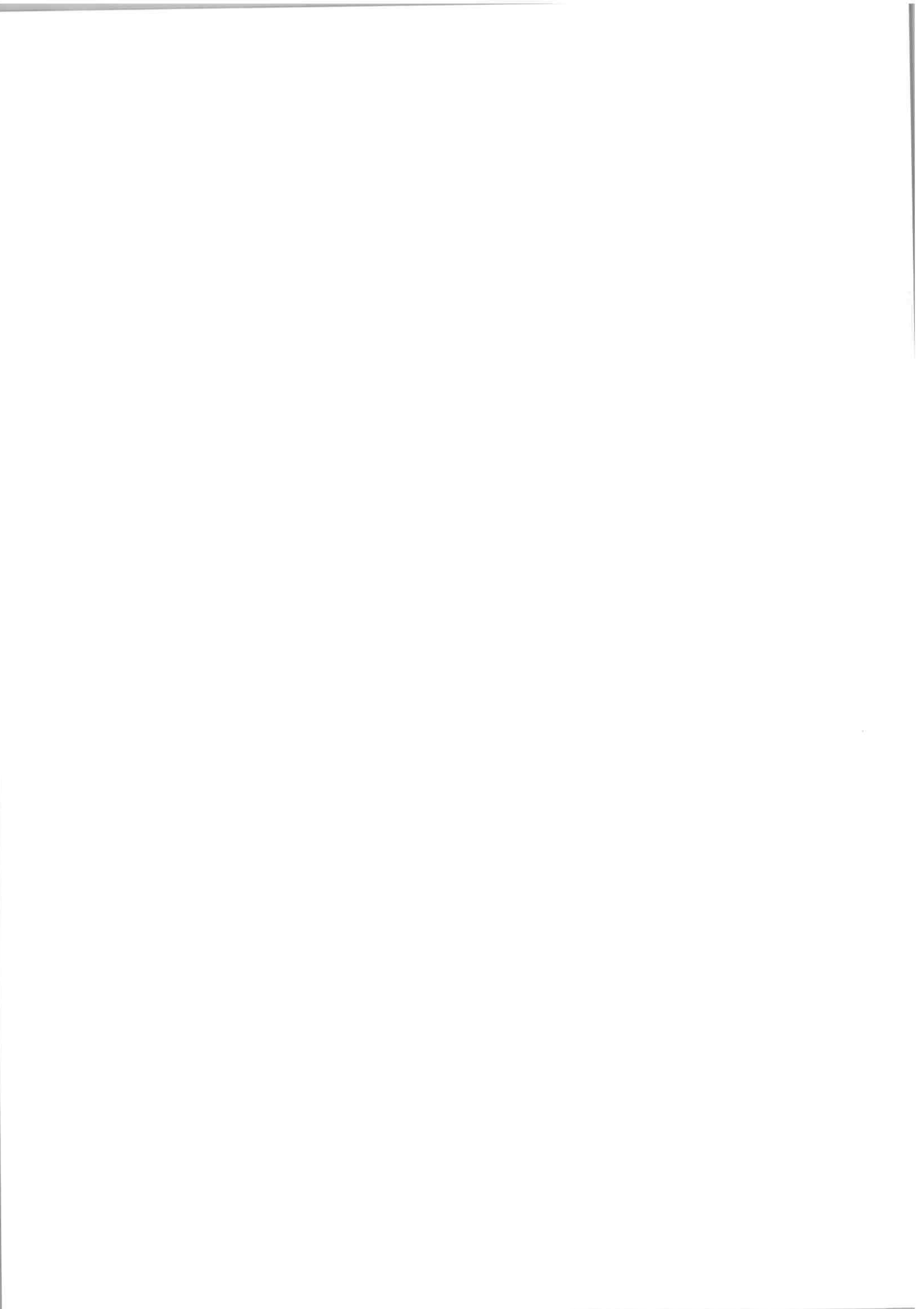
En sammenligning av holdninger og verdier i
Stavanger-området og Norge

Av

Gunnar Grendstad og Hilmar Rommetvedt

LOS-senteret
Bergen

RF - Rogalandsforskning
Stavanger

FORORD

I denne studien sammenlignes politiske holdninger og verdier i Stavanger-området med holdningene i landet forøvrig. Studien er basert på en større spørreundersøkelse i kommunene Stavanger, Sola og Randaberg, og flere nasjonale undersøkelser.

Analysen tar utgangspunkt i de viktigste holdningsdimensjonene i fire forskjellige teorier om konfliktlinjer og politisk kultur; høyre-venstre-dimensjonen og de såkalte motkulturene i Rokkan og Valens konfliktmodell, materialisme vs. postmaterialisme i Ingleharts teori, holdninger til stabilitet/endring og ytre-/indre-orientering i Norsk Monitor, samt de fire kulturene som inngår i den kulturteori som Wildavsky m.fl. har utviklet.

Undersøkelsen viser at det er en rekke betydelige holdningsforskjeller mellom Stavanger-området og resten av landet. Disse forskjellene blir sett i sammenheng med tradisjonelle regionale forskjeller og med to sentrale moderniseringsprosesser i det norske samfunn: urbaniseringen (på landsbasis) og petroliseringen (i Stavanger-området).

Studien inngår i arbeidet med to forskningsprosjekter:

Det første prosjektet, "Kulturarv, kulturmøter og kulturell endring i en oljehovedstad", gjennomføres ved Høgskolen i Stavanger og Rogalandforskning under ledelse av Lennart Rosenlund og Hilmar Rommetvedt. Det er finansiert av Norges forskningsråds program for kultur- og tradisjonformidlende forskning (KULT), Amoco, Arne Joakimsen A/S, Randaberg kommune, Rogaland fylkeskommune, Smedvig A/S, SR-bank, Stavanger Aftenblad og Stavanger kommune.

Det andre prosjektet, "Kulturelle normer, verdier og levemåter", gjennomføres av Gunnar Grendstad og Hilmar Rommetvedt ved LOS-senteret. Det er finansiert av LOS-senteret/Norges forskningsråd.

I tillegg til de økonomiske bidragsyterne vil vi takke Mette Bjelland, Ottar Hellevik, Torbjørn Kindingstad, Kjersti Melberg, Trude Ravndal, Lennart Rosenlund, Henry Valen, Eldbjørg Vaage, Bernt Aardal, Markeds- og Mediainstituttet og Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste som på forskjellig vis har bidratt til at denne studien har latt seg gjennomføre.

Bergen/Stavanger, november 1995.

Gunnar Grendstad og Hilmar Rommetvedt

INNHold

1. INNLEDNING	5
1.1. Fra religiøs hovedstad til oljehovedstad	5
1.2. Teoretiske perspektiv	6
1.3. Modernisering, urbanisering og petrolisering	7
1.4. Datagrunnlaget	10
2. HØYRE-VENSTRE DIMENSJONEN OG DE TRE MOTKULTURENE	11
2.1. Teoretisk perspektiv	11
2.2. Resultater	12
2.2.1. Høyre-venstre dimensjonen	12
2.2.2. Motkulturene	18
2.3. Sammenfattende analyse	23
3. FRA MATERIALISME TIL POSTMATERIALISME?	27
3.1. Teoretisk perspektiv	27
3.2. Resultater	28
4. YTRE/INDRE-ORIENTERING OG HOLDNINGER TIL ENDRING/STABILITET	29
4.1. Teoretisk perspektiv	29
4.2. Resultater	31
4.3. Sammenfattende analyse	34
5. FIRE KULTURER: HIERARKI, EGALITÆRIANISME, INDIVIDUALISME, FATALISME	38
5.1. Teoretisk perspektiv	38
5.2. Resultater	39
6. HOLDNINGSDIMENSJONER I STAVANGER-OMRÅDET	44
6.1. Sammenfattende faktoranalyse	44
6.2. Oljetilknytningens betydning	47
6.3. Partivelgernes plassering	49

7. OPPSUMMERING OG KONKLUSJON	52
7.1. Urbanisering og petrolisering	52
7.2. Forholdet mellom ulike holdningsdimensjoner, urbanisering og petrolisering	54
7.3. Konklusjon	56
 REFERANSER	 57

OLJEHOVEDSTADENS POLITISKE KULTURLANDSKAP

En sammenligning av holdninger og verdier i Stavanger-området og Norge

“Tradisjonelt var Rogaland eit godt fylke for mellompartia med sterkt feste i ‘motkulturane’ målsak, fråhaldssak og aller mest i lekmannsrørsla. Stavanger har med sin misjonsskule, katedral og mange bedehus blitt kalla den religiøse hovudstaden i landet” (Furre 1991:364).

“I løpet av 1970-årene ble Norge en oljenasjon. Oljealderen ble intimt knyttet til Stavanger og Rogaland både fordi Stavanger ble sentrum i oljeleting og oljeproduksjonen i Nordsjøen, og fordi ringvirkningene av oljevirkksomheten først og fremst var konsentrert til Rogaland.

... Stavanger ble i 1972 både faktisk og formelt Norges oljehovedstad gjennom lokaliseringen av Oljedirektoratet og Den norske stats oljeselskap A/S, Statoil” (Nordvik 1987:160).

1. INNLEDNING

1.1. Fra religiøs hovedstad til oljehovedstad

I løpet av de nesten tretti årene som er gått siden oljevirkksomheten startet på den norske kontinentalsokkelen, har Norge opplevd store forandringer av økonomiske, politiske og kulturell art. Som sentrum for oljevirkksomheten har Stavanger-området fått merke disse omveltningene i særlig grad. I denne analysen skal vi se hvordan denne utviklingen har nedfelt seg i den politiske kulturen i Stavanger-området.

Det hovedspørsmålet vi skal forsøke å besvare, er følgende: Hva er det som i dag særpreger de politiske holdningene og verdiene blant innbyggerne i Stavanger-distriktet sammenlignet med Norge for øvrig? Eller sagt på en annen måte: Er det Stavangers nyervervede posisjon som Norges oljehovedstad som i dag preger den politiske kulturen, eller er det fortsatt den tradisjonelle rollen som religiøs hovedstad som preger de politiske holdningene og verdiene i dette distriktet?

I analysen avgrenser vi Stavanger-området til kommunene Stavanger, Sola og Randaberg. Disse er valgt ut fordi dette er tre av de kommunene i landet som er blitt mest preget av oljevirkksomheten. Mange av innbyggerne arbeider i oljevirkksomheten, enten offshore eller på land. De tre kommunene er vertskap for såvel Oljedirektoratet, som Statoils og de internasjonale oljeselskapenes hovedkontorer. Her finner man også byggeplasser for store betong- og stålkonstruksjoner og to av Europas største oljeforsyningsbaser.

Utgangspunktet for denne analysen er en større spørreundersøkelse blant innbyggerne i de tre kommunene. Undersøkelsen ble utført høsten 1994 i forbindelse med et forskningsprosjekt om *Kulturarv, kulturmoter og kulturell endring i en oljehovedstad* som gjennomføres ved Høgskolen i Stavanger og RF - Rogalandsforskning. Foruten spørsmål om innbyggernes deltakelse i forskjellige kulturaktiviteter, inneholder undersøkelsen en rekke spørsmål om politiske holdninger og verdier. En del av spørsmålene er hentet fra nasjonale intervjuundersøkelser som hviler på ulike teoritradisjoner. Vi kan dermed sammenligne svarfordelingene i Stavanger-området med tilsvarende svarfordelinger på landsbasis. På grunnlag av dette materialet skal vi gi et bilde av Stavanger-områdets politiske særpreg.

1.2. Teoretiske perspektiv

De sammenligningene vi skal foreta, vil bli gjort med utgangspunkt i fire ulike perspektiv¹ på politiske skillelinjer og politisk kultur². Vi skal først ta utgangspunkt i den konfliktmodellen som Stein Rokkan og Henry Valen har utviklet, og som ligger til grunn for det norske valgforskningsprogrammet ved Institutt for samfunnsforskning i Oslo (Rokkan og Valen 1964). Oppmerksomheten vil i denne forbindelse bli konsentrert om to viktige konfliktlinjer i norsk politikk. For det første skal vi se nærmere på en del av de holdningene som kommer til uttrykk i den såkalte *høyre-venstre dimensjonen* i politikken, og for det andre skal vi undersøke forskjellige holdninger med tilknytning til de såkalte *motkulturene* religion, avholdssak og målsak.

Den andre sammenligningen tar utgangspunkt i Ronald Ingleharts teori om *materialistiske* og *postmaterialistiske* verdier. Konflikten mellom disse to verdiprioriteringene antas særlig å ha vokst fram i de vestlige industriland etter krigen. Dette perspektivet viser hvordan nye generasjoner tar materiell velstand for gitt, og utvikler nye verdiprioriteringer som politisk deltakelse og økonomisk omfordeling (Inglehart 1977, 1990).

Den tredje sammenligningen tar utgangspunkt i en markedssegmenteringsmodell som Markeds- og Mediainstituttet (MMI) har utviklet i surveyen Norsk Monitor. Denne modellen inneholder to sentrale dimensjoner. Den første måler motsetningen mellom *stabilitets- og endrings-orienterte* holdninger eller det vi kan kalle tradisjonelle og moderne verdier. Den andre dimensjonen måler motsetningen mellom såkalte *ytre- og indre-orienterte* holdninger eller materialistiske og idealistiske verdier (Hellevik 1993a).

¹ Stavanger-undersøkelsen er kanskje den eneste som til nå har kombinert alle disse såvidt ulike teoretiske perspektivene.

² "Politisk kultur" brukes her noe løselig som en generell samlebetegnelse på politiske holdninger og verdier.

Til slutt vil vi sammenligne Stavanger-området med Norge for øvrig ved hjelp av den såkalte *kulturteori* som Aaron Wildavsky (1987) m.fl. har utviklet. Denne teorien antar at mangfoldet av folks holdninger og verdier kan sammenfattes og forstås ut fra fire forskjellige kulturtyper: hierarki, egalitærianisme, individualisme og fatalisme.

1.3. Modernisering, urbanisering og petrolisering

De fire teoretiske perspektivene som vi skal legge til grunn for analysen, gir grunnlag for en viss presisering av de spørsmålene vi stilte innledningsvis: I hvilken grad er holdningene blant innbyggerne i Stavanger-området preget av de politiske dimensjonene og kulturene som vi finner i de fire forskjellige teoretiske perspektivene? I hvilken grad skiller Stavanger-området seg ut fra landet for øvrig med hensyn til utbredelsen av de holdningene som inngår i de ulike perspektivene?

Det er nærliggende å anta at svarene på disse spørsmålene vil være avhengige av de faktorene som er angitt med de tre stikkordene i tittelen på det forskningsprosjektet som ligger til grunn for undersøkelsen: kulturarv, kulturmøter og kulturell endring. Kulturarven er preget av Stavangers sentrale plassering på det mange oppfatter som “det mørke fastland” i det sør-vestlige Norge. Dette har vært selve kjerneområdet for de såkalte motkulturene og deres motstand mot *moderniseringen* eller påvirkningen fra det nasjonale og urbane sentrum i Oslo-området.

Oljevirkksomheten, som startet i siste halvdel av 1960-årene og som skjøt fart utover i 1970-årene, representerte imidlertid et møte med nye kulturer. I et slikt møte ligger også et potensiale for kulturell endring. Stavanger-området ble det administrative og operative sentrum for oljeaktivitetene. Dermed kan man også si at byen og dens omegnskommuner ble sentrum for en ny moderniseringsprosess der sjøfarts- og fiskerinasjonen Norge ble til oljelandet Norge. Det er derfor nærliggende å stille spørsmålet om Stavanger-området i dag ligger i fremste rekke i moderniseringen av det norske samfunn, eller om det fortsatt er slik at dette området representerer en kulturell motstandskraft mot denne moderniseringsprosessen?

Mange ser på “modernisering” som en uavvendelig prosess. Det er også ganske vanlig å oppfatte “modernisering” mer eller mindre synonymt med begrepet “fremskritt”. På denne måten kan begrepet “modernisering” ofte få klare normative overtoner. Det må derfor presiseres at vi her *ikke* legger noen normative vurderinger i begrepet “modernisering”. Vi bruker med andre ord “modernisering” som et *rent deskriptivt* begrep.

De endrings- eller moderniseringsprosessene som vi her har vært inne på, kan gi noe forskjellige utslag i ulike deler av befolkningen. Det er nærliggende å anta at den siste av de to endringsprosessene, eller det vi kan kalle den *kulturelle petroliseringen*, har hatt størst

innvirkning på holdningene og verdiene i Stavanger-området.³ For dette områdes vedkommende er det derfor nærliggende å se nærmere på forskjellene mellom personer med og uten tilknytning til oljevirkksomheten. For landet som helhet er det sannsynligvis *urbaniseringsprosessen*, eller den mest generelle av de to moderniserings-prosessen, som har satt det sterkeste preget på holdningene og verdiene. På landsbasis skal vi derfor undersøke forskjeller mellom by og land.

For å kartlegge hvordan slike endringsprosesser påvirker folks holdninger og verdier, burde man ideelt sett følge utviklingen over tid. Innenfor rammen av det tilgjengelige materialet i denne analysen, må vi imidlertid nøye oss med å sammenligne holdningene på ett bestemt tidspunkt. Det er naturligvis flere faktorer enn urbaniseringen og petroliseringen som har påvirket de holdningene vi kan registrere i første del av 1990-årene. Men vi tror likevel at vi kan få et visst bilde av det foreløpige "resultatet" av disse to endringsprosessene ved å sammenligne holdningene i gruppene by/land og olje/ikke-olje.

Når det gjelder *urbanisering*, vil vi i de etterfølgende data-analysene operere med en todeling og en tredeling av Norges befolkning. I todelingen vil vi skille mellom innbyggere i by- og landkommuner, mens tredelingen skiller mellom Oslo, øvrige byer og landkommuner.⁴ Vi betrakter Oslo som den mest urbaniserte delen av landet, og landkommunene som de minst urbaniserte. De øvrige byer ligger i en mellomposisjon med hensyn til grad av urbanisering.

Det bør bemerkes at denne operasjonaliseringen av begrepet urbanisering er statisk. Vi bruker bostedskommunens urbaniseringsgrad på ett bestemt tidspunkt som utgangspunkt for analysen. Vi tror imidlertid at dette også gir en rimelig god indikator på det vi kan kalle et dynamisk urbaniseringsbegrep. Urbanisering forstås da som en utviklingsprosess der sosiale og kulturelle forhold som vanligvis forbindes med byer blir mer utbredt over tid. Tettere bosetting, overgang fra primærnæringene til industri og særlig tjenesteytende næringer, høyere utdanning og inntekt, er noen av de stikkordene som ofte benyttes for å karakterisere denne utviklingen. Det antas at en slik utvikling skaper grunnlag for mer urbane eller "bymessige" holdninger og verdier.

Når det gjelder *petrolisering*, vil vi begrense oss til å "måle" denne i Stavanger-området. Også her vil vi benytte en todeling og en tredeling. Todelingen skiller mellom personer som arbeider i oljevirkksomheten eller i nær tilknytning til denne på den ene siden, og personer som ikke har en slik oljetilknytning på den andre. I forbindelse med todelingen

³ "Petrolisering" av et samfunn vil ifølge Olsen (1989:11) si at "oljen, og pengene som følger med, endrer folks forventninger, politiske institusjoner og prosesser og maktforholdene i samfunnet". Vi bruker begrepet "kulturell petrolisering" nokså løst for å markere at folks holdninger og verdier antas å bli påvirket av oljevirkksomheten.

⁴ Når det gjelder Valgundersøkelsen 1993, har vi ikke hatt anledning til å skille ut Oslorespondentene for seg. Når vi benytter data fra denne undersøkelsen vil vi derfor bruke følgende tredeling: Storby (Oslo, Bergen, Trondheim, Stavanger), øvrige byer og landkommuner.

mellom “olje” og “ikke olje” omfatter olje-kategorien personer som på intervju-tidspunktet arbeidet i et oljeselskap, boreselskap, serviceselskap eller Oljedirektoratet, eller i bedrifter som leverte mer enn 50% av sine varer eller tjenester til oljevirksomheten.

Tre-delingen av Stavanger-befolkningen omfatter følgende kategorier: “offshore”, “oljerelatert” og “ikke olje”. “Offshore” omfatter personer som arbeidet offshore på intervju-tidspunktet, eller som hadde arbeidet offshore tidligere.⁵ Vi antar at denne gruppen, som med andre ord kan sies å tilhøre selve kjernen i “oljesystemet”, utgjør den mest “petroliserte” delen av Stavanger-befolkningen. Kategorien “oljerelatert” omfatter personer uten offshore-erfaring, men som arbeider innenfor den landbaserte delen av oljevirksomheten eller i bedrifter med mer enn 50% av leveransene til oljevirksomheten. Denne gruppen er med andre ord plassert utenfor offshore-kjernen, men den inngår i oljesystemet. Den siste gruppen, kategorien “ikke olje”, ligger derimot utenfor oljevirksomheten. I den grad oljevirksomheten har påvirket den sistnevnte gruppens politiske holdninger og verdier, har dette skjedd mer indirekte enn for de to førstnevnte gruppens vedkommende.

Det er viktig å understreke at vi i denne studien undersøker holdninger og verdier på et *aggregert* nivå. Vi tar riktignok utgangspunkt i enkeltindividers oppfatninger slik disse kommer til uttrykk i besvarelsen av våre spørreskjemaer, men vi går ikke nærmere inn på de meningsdannende prosessene som påvirker enkeltpersonenes holdninger og verdier. Det er ulike befolkningsgrupper holdningsprofiler som står i fokus for vår oppmerksomhet.

Holdningsprofiler på et slikt aggregert nivå kan forandres på to måter; enten ved at enkeltindividene forandrer mening, eller ved at enkeltindividene i de gruppene vi studerer blir skiftet ut. Vi kan med andre ord si at de verdiendringene som har funnet sted i Stavanger-området, dels kan skyldes individuelle meningsforandringer, og dels kan ha sammenheng med endringene i befolkningssammensetningen som følge av inn- og utflytting, fødsler og død. En betydelig del av den store innflyttingen i Stavanger-området har sammenheng med oljevirksomheten, og kan derfor ses som et uttrykk for den petroliseringen som har funnet sted i dette distriktet. Vi har imidlertid ikke anledning til å gå nærmere inn på dette her.⁶

⁵ Offshore-kategorien omfatter med andre ord også personer som tidligere har arbeidet offshore, men som nå arbeider i bedrifter uten tilknytning til oljevirksomheten. Disse blir kategorisert som “ikke olje” i den nevnte todelingen. Dette medfører en viss uoverensstemmelse med hensyn til graden av petrolisering i to- og tredelingen av materialet. Antall personer som dette gjelder, er imidlertid så lite at det ikke har noen praktisk betydning.

⁶ Utviklingen i Stavanger m.h.t. yrke, utdanning, inntekt og innflytting m.v. er beskrevet i Rosenlund (1995).

1.4. Datagrunnlaget

De sammenligningene av holdninger og verdier som vi skal foreta i denne analysen, er basert på data fra fire spørreundersøkelser:

1. *Stavanger-undersøkelsen 1994* ble gjennomført i kommunene Stavanger, Sola og Randaberg høsten 1994. Lennart Rosenlund, Høgskolen i Stavanger, og Hilmar Rommetvedt, Rogalandsforskning, var ansvarlige for utformingen av spørsmålene. Datainnsamlingen ble utført av Markeds- og Mediainstituttet og gjennomført i to faser. Den første fasen besto av telefonintervjuer med omlag 1300 personer i alderen 16-68 år. En del av disse var også villige til å gi skriftlige svar på et omfattende spørreskjema. Vel 900 personer returnerte skjemaene i utfylt stand. Resultatene i denne rapporten er basert på disse spørreskjemaene.⁷
2. *Valgundersøkelsen 1993* ble gjennomført av Statistisk sentralbyrå i forbindelse med Stortingsvalget i september 1993. Undersøkelsen er basert på et landsomfattende utvalg på over 2000 personer og inngår i det norske valgforskningsprogrammet under ledelse av Bernt Aardal og Henry Valen ved Institutt for samfunnsforskning.⁸
3. *MMIs Mikromonitor 1994* omfatter et sett av spørsmål som ble stilt til et landsomfattende utvalg på ca. 1000 personer i forbindelse med Markeds- og Mediainstituttets omnibus i september 1994.⁹
4. *Undersøkelse om verdier, natur og miljø 1993* ble gjennomført av Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste våren 1993. Et landsomfattende utvalg på vel 1400 personer besvarte et skriftlig spørreskjema. Undersøkelsen var en del av International Social Survey Programme og flere norske forskere deltok i utformingen. I denne rapporten benytter vi oss særlig av spørsmål som Gunnar Grendstad og Per Selle, LOS-senteret, har utformet med utgangspunkt i kulturteori. I tillegg henter vi også Ronald Ingleharts to standardiserte spørsmål om prioritering av materielle og postmaterielle verdier fra denne undersøkelsen.¹⁰

I de etterfølgende kapitlene skal vi benytte disse datasettene og de ulike teoretiske perspektivene til å belyse forskjeller i holdninger og verdier mellom Stavanger-distriktet og Norge for øvrig.

⁷ For nærmere dokumentasjon, se Rommetvedt og Rosenlund (1994).

⁸ Vi takker Bernt Aardal og Henry Valen som ga oss tilgang til undersøkelsen. Den er nærmere beskrevet i Aardal og Valen (1995).

⁹ Spørsmålene inngår også i Norsk Monitor som MMI gjennomfører på kommersiell basis. Undersøkelsen er derfor ikke tilgjengelig for allmennheten, men er bl.a. benyttet i Hellevik (1993a). MMI har velvilligst stilt dataene til disposisjon for denne analysen.

¹⁰ Undersøkelsen er dokumentert i Skjåk og Boyum (1994).

2. HØYRE-VENSTRE DIMENSJONEN OG DE TRE MOTKULTURENE

2.1. Teoretisk perspektiv

Stein Rokkan og Henry Valen identifiserte seks typer politiske skillelinjer eller konfliktdimensjoner i det norske politiske systemet (Rokkan 1967, 1987, Valen 1981): 1) en *territorial* motsetning mellom sentrum og periferi; 2) en *sosio-kulturell* motsetning om språkpolitikken; 3) en *moralsk* motsetning om omsetning og konsum av alkohol; 4) en *religiøs* motsetning om legmannsbevegelsen og moralske standarder; 5) en konflikt i *varemarkedet* mellom primærnæring og konsumenter; og til sist 6) en konflikt i *arbeidsmarkedet* mellom arbeidstakere og arbeidsgivere.

Den sistnevnte motsetningen har sammenheng med partienes og velgernes prioritering av henholdsvis privat og offentlig virksomhet og oppsummeres i den såkalte *høyre-venstre dimensjonen* i politikken. Høyre-venstre dimensjonen ligger også til grunn for det tradisjonelle skillet mellom en sosialistisk og en borgerlig politikk (Rommetvedt 1991). Den har vært en dominerende skillelinje i norsk politikk i det meste av etterkrigstiden. Spørsmål med tilknytning til høyre-venstre aksene vil derfor være viktige også i vår sammenheng.

Den andre dimensjonen vi skal studere er de såkalte *motkulturene*, dvs. avholdssaken, målsaken og den religiøse lekmannsbevegelsen, som har stått særlig sterkt på Sør-Vestlandet. Det er samspillet mellom høyre-venstre dimensjonen og motkulturene som har satt sitt preg på de politiske holdningene i den delen av landet som Stavanger-området tilhører. Rokkan (1987:156) fremholdt således i sin tid at;

“Sørlandet og, i enda høyere grad Vestlandet, har utmerket seg som de regioner der den kulturelle motstand mot sentraliserende og urbaniserende krefter har vært sterkest og barrierene mot utbredelsen av en klassepolarisert politikk mest virksomme”.

Det er med andre ord denne kombinasjonen av en egalitær lokalsamfunnsstruktur og sterk oppslutning om motkulturene (Rokkan 1987:170) som har bidratt til at de sosialistiske partiene og Høyre tradisjonelt har fått forholdsvis liten oppslutning på Sør-Vestlandet, mens mellompartiene har stått sterkere i denne delen av landet enn i landet forøvrig. I hovedsak føyer også Stavanger-området seg inn i dette sør-vestnorske mønsteret, men Høyre har noe større, og Senterpartiet noe mindre oppslutning i dette bymessige området enn på Sør-Vestlandet generelt.

Ved Stortingsvalget i 1965, det siste valget før oljevirksomheten startet, fikk de to mellompartiene KrF og V tilsammen 10,1 prosentpoeng *store* oppslutning i Stavanger-området enn på landsbasis. De to sosialistiske partiene Ap og SF/SV fikk tilsammen 6,4 prosentpoeng *mindre* oppslutning i dette distriktet enn på landsbasis. H og Sp oppslutning bærer naturligvis preg av at Stavanger er en by. Ved valget i 1965 ble Høyres oppslutning

i Stavanger-området 3,5 prosentpoeng *større* enn på landsbasis, mens Senterpartiet fikk 5,1 prosentpoeng *mindre* oppslutning i dette området enn på landsbasis.

Hovedmønsteret i disse forskjellene mellom Stavanger-området og landet forøvrig har holdt seg nokså stabilt, men når det gjelder Ap/SV og særlig KrF/V er forskjellene blitt mindre. For Sps vedkommende er forskjellen derimot blitt litt større. Dette kan ha sammenheng med at særlig Sola og Randaberg er blitt mer urbane forstadskommuner. Ved Stortingsvalget i 1993 fikk Kristelig Folkeparti og Venstre tilsammen 4,7 prosentpoeng *større* oppslutning i Stavanger-området enn på landsbasis. Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti fikk derimot 4,3 prosentpoeng *mindre* i Stavanger-distriktet. Også Senterpartiet fikk *mindre* oppslutning i Stavanger-området, mens både Høyre og FrP oppslutning ble *større* i dette distriktet enn på landsbasis. Differansene ble ved dette valget henholdsvis -6,3 prosentpoeng for Sp, +3,6 for Høyre, og +2,8 prosentpoeng for Frp.¹¹

2.2. Resultater

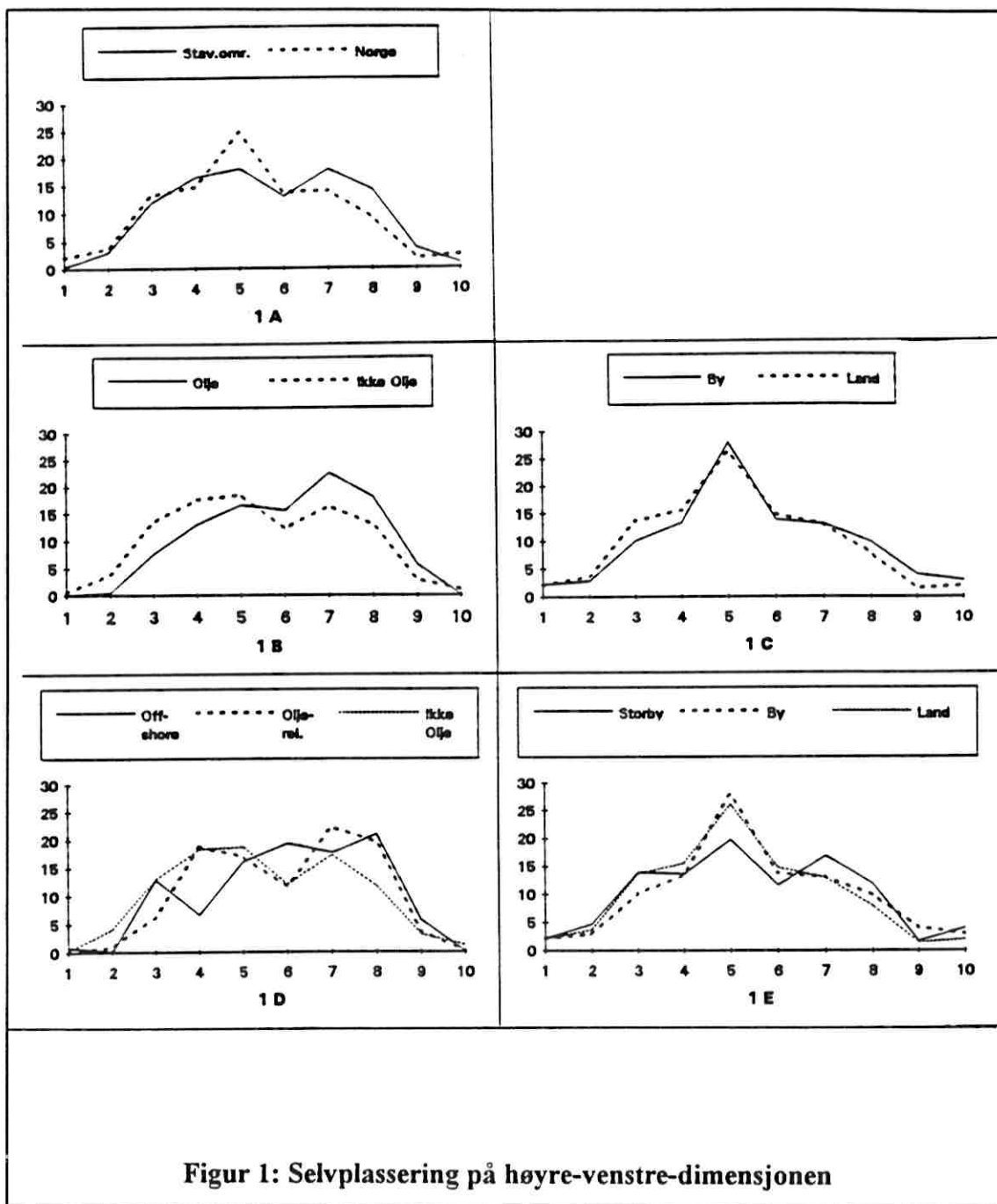
Det er nærliggende å anta at partivariasjonene mellom Stavanger-området og landet forøvrig må ha sammenheng med forskjeller i holdninger og verdier. Vi skal først ta for oss en del holdninger med tilknytning til høyre-venstre-dimensjonen i politikken. Deretter skal vi se nærmere på holdninger og verdier med tilknytning til motkulturene.

2.2.1. Høyre-venstre dimensjonen

De sosialistiske partiene får som sagt mindre oppslutning i Stavanger-området enn på landsbasis, mens partiene på høyresiden får større oppslutning i dette området enn i landet forøvrig. Det er derfor nærliggende å anta at en større andel av innbyggerne i Stavanger-området vil plassere seg til høyre på den politiske høyre-venstre-aksen. Den store oppslutningen om mellompartiene skulle dessuten tilsi at flere av de spurte i Stavanger-distriktet plasserer seg på midten av denne aksen.

Holdbarheten i disse antakelsene kan vi undersøke ved hjelp av følgende spørsmål som ble stilt både i Stavanger-undersøkelsen og i den landsomfattende Valgundersøkelsen: "Det er så mye snakk om motsetningen mellom venstresiden og høyresiden i politikken. Her er en skala som går fra 1 på venstre side - dvs. de som står helt til venstre politisk - og til 10 på høyre side, dvs. de som står helt til høyre politisk. Hvor vil du plassere deg selv på denne skalaen?". Svarfordelingen fremgår av figur 1. Kurvene i denne figuren viser hvor stor andel av de spurte som har plassert seg selv på hvert av punktene fra venstre til høyre.

¹¹ Differansene er beregnet på grunnlag av tall som Kjersti Melberg har fremskaffet i forbindelse med sitt hovedfagsarbeid i statsvitenskap. Hun har skrevet en hovedoppgave om partiopplutning og partisympati basert på Stavanger-undersøkelsen (Melberg 1995). Vi skal derfor ikke gå noe særlig inn på partienes opplutning i denne rapporten.

Som ventet ser vi at det er en større andel av Stavanger-befolkningen enn av de spurte på landsbasis som plasserer seg til høyre på skalaen (jfr. toppen på den heltrukne kurven på pkt. 7-8 i figur 1A). Mer overraskende er det derimot at vi finner en mindre andel av de spurte i Stavanger-området enn på landsbasis som plasserer seg på midten av aksene (jfr. pkt. 5 i

figur 1A¹²). Det er også overraskende å se at det er omtrent like mange som plasserer seg på venstresiden i Stavanger-området, som det er på landsbasis.

Ved å splitte Stavanger-befolkningen opp i undergrupper med forskjellig tilknytning til oljevirkosomhetene, kan vi få en viss indikasjon på hvilken effekt denne virksomheten har på folks høyre-venstre-plassering. Som nevnt tidligere, skal vi i denne forbindelse benytte oss av to forskjellige gruppeinndelinger, først en to-deling og så en tre-deling av befolkningen i Stavanger-området. I to-delingen skiller vi mellom “olje” og “ikke olje”, mens tredeling omfatter følgende kategorier: “Offshore”, “oljerelatert” og “ikke olje”.

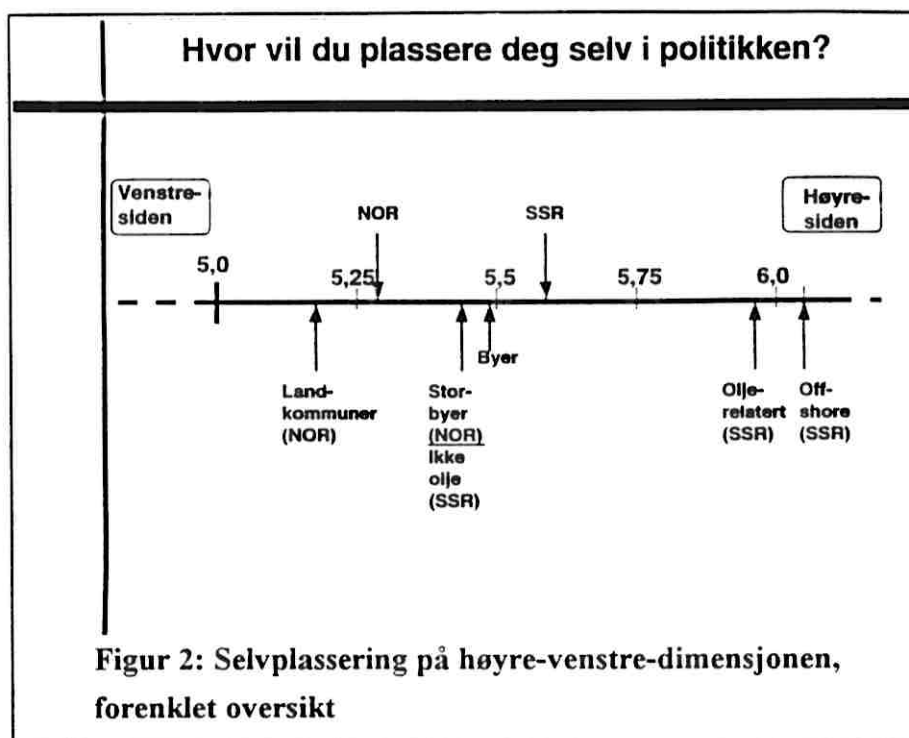
Svarfordelingen for de to undergruppene olje/ikke olje er vist i figur 1B. Vi ser her at det på høyresiden er en større andel av personer med tilknytning til oljevirkosomheten enn av personer utenfor oljevirkosomheten. Vi finner en viss tendens i samme retning når vi på landsbasis skiller mellom by og land, dvs. at bybefolkningen plasserer seg litt mer til høyre enn befolkningen på landet. Figur 1C viser imidlertid at forskjellen mellom by og land er svært liten.

Tredelingen av Stavanger-befolkningen 1D viser en interessant forskjell mellom oljefolk med og uten offshore-erfaring. I begge grupper av oljefolk er det en stor andel som plasserer seg på høyresiden. Men blant personer med offshore-erfaring er det også en betydelig andel som plasserer seg på venstresiden (jfr. pkt. 3 på aksene i figur 1D). Offshore-gruppen er med andre ord nokså splittet i sin høyre-venstre plassering.

I figur 2 har vi forenklet bildet ved bare å gjengi gjennomsnittstallene for de ulike respondentgruppene. Vi har først beregnet gjennomsnittet for de spurte i henholdsvis Stavanger/Sola/Randaberg (SSR) og på landsbasis (NOR). Resultatene viser at gjennomsnittet for Stavanger-området (5,6) ligger noe til høyre for landsgjennomsnittet (5,3). Vi ser også at det går hovedskille mellom Stavanger-folk med oljetilknytning, som plasserer seg lengst mot høyre, og Stavanger-folk uten oljetilknytning som sammen med landets befolkning forøvrig plasserer seg noe mer til venstre. Det er med andre ord oljefolkene som trekker gjennomsnittet for hele Stavanger-området mot høyre. Følgende tall ligger til grunn for figuren: Stavanger-folk med offshore-erfaring 6,05, Stavanger-folk med annen oljetilknytning 5,96, bybefolkningen på landsbasis 5,49, storbybefolkningen på landsbasis og Stavanger-folk utenom oljevirkosomheten 5,42, og landkommunene 5,17.¹³

¹² Pkt. 5 oppfattes nok av mange som midtpunktet på en skala fra 1 til 10, selv om midten egentlig ligger mellom pkt. 5 og 6.

¹³ Når vi todeler Stavanger-befolkningen i olje/ikke olje, får vi følgende tall: personer med tilknytning til oljevirkosomheten 6,1, og personer uten oljetilknytning 5,4. Todelingen på landsbasis gir følgende resultat: Byer 5,4 og landkommuner 5,2.

De ulike plasseringene på høyre-venstre aksene kan være noe av forklaringen på forskjellene i partioppslutning mellom Stavanger-området og landet forøvrig. Den forholdsvis store oppslutningen som partiene på høyresiden (H og Frp) får i Stavanger-området, ser ut til å ha sammenheng med at det er en større andel høyreorienterte velgere i dette distriktet enn på landsbasis. Oljevirkosomheten ser ut til å ha bidratt til dette, ettersom det er en større andelen høyreorienterte personer innenfor oljevirkosomheten i Stavanger-området enn utenfor.

Det ser derimot ikke ut til at den forholdsvis lave oppslutningen for partiene på venstresiden (Ap og SV) skyldes at det er færre velgere på venstresiden i Stavanger-distriktet (jfr. figur 1A). Resultatene viser også at det er en mindre andel av velgerne i Stavanger-området enn på landsbasis som plasserer seg midt på høyre-venstre skalaen. Den store oppslutningen som mellompartiene (KrF og V) får i Stavanger-området, kan med andre ord ikke forklares ved hjelp av fordelingen på høyre-venstre aksene.

Svarene på spørsmålet om hvor folk plasserer seg på høyre-venstre dimensjonene må antas å være et resultat av flere faktorer. Vi har bl.a. vært inne på at denne dimensjonen har tilknytning til motsetningene i arbeidsmarkedet (jfr. omtalen av Rokkan og Valens konfliktmodell). For å undersøke dette nærmere, har vi også stilt spørsmål om innbyggernes klasseidentifikasjon. Spørsmålsformuleringene er tidligere benyttet i de landsomfattende valgundersøkelsene.

Respondentene ble først spurt om de noen gang tenker på seg selv som hjemmehørende i arbeiderklassen eller middelklassen. De som svarte ja på dette, ble bedt om å angi hvilken

klasse, mens de som var i tvil eller svarte nei, fikk følgende tilleggsspørsmål: "Hvis du allikevel skulle velge, ville du si at du nærmest hører hjemme i arbeiderklassen eller i middelklassen?". Det er nærliggende å betrakte angivelse av klassetilhørighet uten dette tilleggsspørsmålet som et uttrykk for en forholdsvis sterk identifikasjon med henholdsvis arbeiderklassen og middelklassen. De som først angir klassetilhørighet etter at de har fått tilleggsspørsmålet, kan sies å ha en svak klasseidentifikasjon. De som fortsatt svarer vet ikke etter at tilleggsspørsmålet er stilt, mangler en slik identifikasjon. Svarfordelingene på landsbasis og i Stavanger-området fremgår av tabell 1.

Tabell 1: Klasseidentitet. Prosentfordeling.

	SSR		Stavanger		Norge		Stavanger			Norge		
	SSR	NOR	Olje	Ikke-olje	By	Land	Off-shore	Olje-rel.	Ikke-olje	Stor-by	By	Land
Sterk arbeiderklasse	14	24	15	14	20	26	17	15	13	19	21	26
Svak arbeiderklasse	11	22	10	11	18	23	10	10	12	16	22	23
Vet ikke (mangler verdi)	15	11	12	16	11	12	13	12	16	10	11	12
Svak middelklasse	37	24	40	36	28	21	38	39	37	29	26	21
Sterk middelklasse	23	20	24	23	24	18	23	25	23	26	21	18

Stavangerundersøkelsen 1994 N=904, Valgundersøkelsen 1993 N=2194.

Tabell 1 viser at det er en mindre andel av Stavanger-befolkningen som har sterk eller svak identifikasjon med arbeiderklassen enn det er på landsbasis. Tilsammen 25% av Stavanger-befolkningen identifiserer seg med arbeiderklassen, mot 46% på landsbasis. Det er en større andel av de spurte i Stavanger-området (60%) enn på landsbasis (44%) som sier at de tilhører middelklassen. Forskjellen mellom Stavanger og Norge forøvrig er størst i den gruppen som kan sies å ha en forholdsvis svak middelklasse-identifikasjon (henholdsvis 37% og 24%). Det er også noen flere i Stavanger (15%) enn på landsbasis (11%) som ikke føler tilknytning til noen av de to klassene.

Den forholdsvis lave andelen av innbyggerne i Stavanger-området som sier at de tilhører arbeiderklassen er sannsynligvis noe av forklaringen på at Arbeiderpartiet og SV får forholdsvis liten oppslutning ved valgene i dette distriktet. Den store andelen som sier at de tilhører middelklassen, kan være noe av forklaringen på at både mellompartiene og høyrepartiene får større oppslutning i Stavanger-distriktet enn på landsbasis. Mellompartiens sterke stilling i dette distriktet kan også ha sammenheng med at forholdsvis mange ikke har noen klasseidentifikasjon, eller at de bare har en svak identifikasjon med middelklassen.

Når det gjelder klasseidentifikasjonen i Stavanger-distriktet, er det forøvrig verd å merke seg at det blant personer med offshore-erfaring er noen flere med sterk arbeiderklasse-identifikasjon (17%) enn blant personer uten en slik erfaring (13-15%). Dette har trolig sammenheng med det forholdsvis store innslaget av nokså venstreorienterte personer blant dem som har offshore-erfaring. Det er også nærliggende å anta at den mer "militante" fagforeningsvirksomheten og de mange streikene i offshore-virksomheten bør ses i sammenheng med disse holdningene.

I tillegg til spørsmålet om klassetilhørighet ble det også stilt en del holdningsspørsmål som i større eller mindre grad har sammenheng med folks plassering på høyre-venstre akse. Respondentene i Stavanger-undersøkelsen og den nasjonale Valgundersøkelsen ble bedt om å oppgi om de var helt eller delvis enige eller uenige i de utsagnene som er gjengitt i tabell 2.

Tabell 2: Høyre-venstre- konflikter. Opinionsbalanse.

	SSR		Stavanger		Norge		Stavanger			Norge		
	SSR	NOR	Olje	Ikke-olje	By	Land	Off-shore	Olje-rel.	Ikke-olje	Stor-by	By	Land
Her i Norge er vi kommet så langt i å redusere økonomiske forskjeller som det er ønskelig å gå	-6	-2	12	-12	-2	-3	12	7	-13	-1	-4	-3
For å oppmuntre innsatsviljen til den enkelte, bør vi godta større lønnsforskjeller enn i dag	-16	-9	9	-24	2	-16	10	0	-24	3	1	-16
Vi bør redusere den statlige kontrollen over privat næringsliv	7	5	22	3	8	3	15	19	4	11	4	3
For å trygge økonomisk vekst trenger vi fortsatt industriutbygging, selv om dette skulle komme i strid med naturverminteressene	-4	22	22	-13	16	26	20	11	-12	11	24	26

Opinionsbalansen er regnet ut slik (Helt enig + Delvis enig) - (Helt uenig + Delvis uenig). Stavangerundersøkelsen 1994 N=904, Valgundersøkelsen 1993 N=2194.

For oversiktens skyld har vi i tabell 2 beregnet såkalte opinionsbalanser for hvert av spørsmålene. Opinionsbalansen er lik differansen mellom den prosentandelen av de spurte som er (helt eller delvis) enige i utsagnet, og de som er (helt eller delvis) uenige i dette. En positiv balanse vil med andre ord si at det er en overvekt av personer som er enige i utsagnet, mens en negativ balanse viser at det er overvekt av personer som er uenige. Vi ser bort fra personer som ikke vil eller klarer å ta stilling til spørsmålet. Tabell 2 viser opinionsbalansene i Stavanger-området totalt og for landet som helhet. I tillegg er det også beregnet slike balanser for de samme undergruppene som før.

De største forskjellene mellom Stavanger-området og Norge finner vi på spørsmålene om større lønnsforskjeller og særlig om industriutbygging vs. naturvern. Overvekt av motstandere mot økte lønnsforskjeller er større i Stavanger-området (-16) enn på landsbasis (-9). I Stavanger-området er det en liten overvekt av personer som er uenige i at vi trenger industriutbygging selv om det skulle komme i konflikt med naturvernet (-4). På landsbasis er det derimot en klar overvekt av personer som vil prioritere industriutbygging fremfor naturvern (+22). Tabellen viser ellers at det er litt større overvekt av personer som er uenige i at den økonomiske utjevningen er kommet langt nok i Stavanger-området (-6) enn på landsbasis (-2). Når det gjelder spørsmålet om statlig kontroll over det private næringsliv, viser tabell 2 at det er liten forskjell mellom Stavanger-distriktet og landet forøvrig. Men opinionsbalansen til fordel for redusert statlig kontroll er litt større i Stavanger (+7) enn på landsbasis (+5).

Opinionsbalansene på de tre førstnevnte spørsmålene kan overraskende nok ses som et uttrykk for at Stavanger-befolkningen har noe mer venstreorienterte holdninger enn befolkningen i landet forøvrig. Stavanger-befolkningen er mer naturvernorientert og noe mer innstilt på økonomisk likhet enn befolkningen i landet sett under ett. Dette gjelder imidlertid ikke den del av Stavanger-befolkningen som arbeider i oljevirksomheten. Blant personer med tilknytning til oljevirksomheten er det en klar overvekt for industriutbygging (+22), redusert statlig kontroll (+22) og større lønnsforskjell (+9). Overvekten av personer som er uenige i at de økonomiske forskjellene er tilstrekkelig redusert, er også størst innenfor oljevirksomheten (+12). Oljefolkene er med andre ord klart mer høyreorienterte i sine holdninger enn Stavanger-folk uten oljetilknytning.

Når det gjelder spørsmålet om industriutbygging, er det forøvrig interessant å registrere at opinionsbalansen til fordel for naturvern i Stavanger-området skyldes personer uten oljetilknytning. Man skulle kanskje forvente at Stavanger-folk uten oljetilknytning ville dele oppfatningene til befolkningen i landet forøvrig i større grad enn personer med oljebakgrunn. I dette tilfellet ser vi imidlertid at oljefolkene i Stavanger er mer på linje med befolkningen i landet forøvrig. Dette gjelder både i storby, by og på landet. Det er bare blant Stavanger-folk uten oljetilknytning vi finner en overvekt til fordel for naturvern (-12/-13).

2.2.2. Motkulturene

Undersøkelsen av Stavanger-befolkningens plassering på høyre-venstre akse gir oss ikke noen god forklaring på den forholdsvis sterke stillingen som de to mellompartiene Kristelig Folkeparti og Venstre har i dette området. Stikk i strid med forventningene har vi funnet ut at det er en mindre andel av befolkningen i Stavanger-distriktet enn på landsbasis, som plasserer seg på midten av høyre-venstre skalaen. Det er derfor nærliggende å søke etter forklaringen på de to mellompartienes sterke oppslutning i de såkalte motkulturene: religion, avholdssak og målsak.

Vi skal først se nærmere på spørsmålet om Guds-tro. De landsomfattende dataene er i dette tilfellet hentet fra "Undersøkelse om verdier, natur og miljø" som Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD) gjennomførte i 1993. Spørsmålet om Guds-tro i denne og i Stavanger-undersøkelsen lød slik: "Vær vennlig å merke av hvilket av utsagnene nedenfor som best, eller tilnærmet best, gir uttrykk for hva du tror om Gud". Tabell 3 viser hvilke utsagn som ble presentert, og fordelingen av svarene på disse.

Tabell 3: Gudstro. Prosentfordeling og opinionsbalanse.

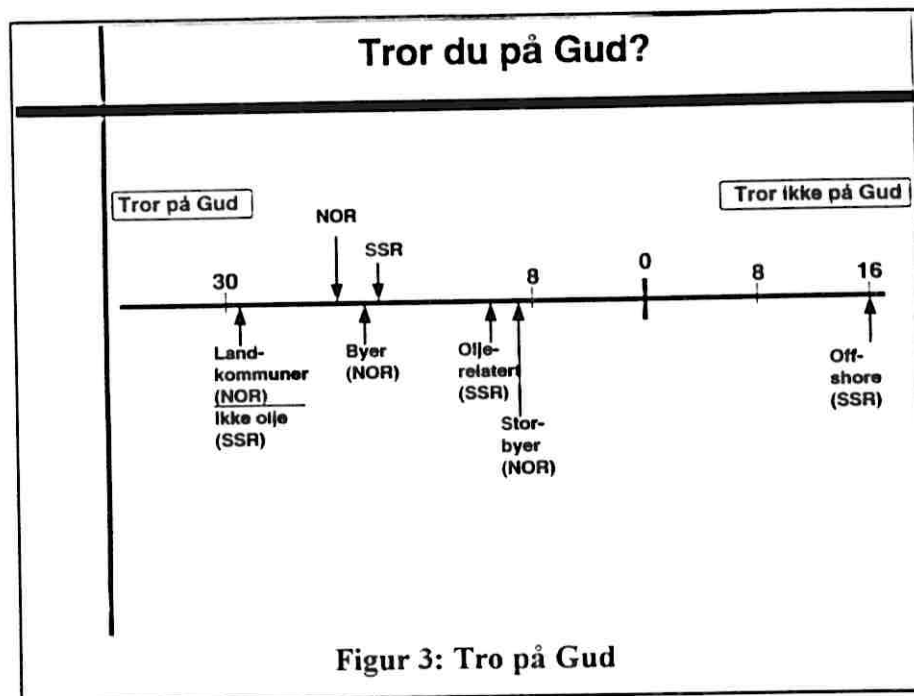
	SSR	NOR	Stavanger		Norge		Stavanger			Norge		
			Olje	Ikke-olje	By	Land	Off-shore	Olje-rel.	Ikke-olje	Stor-by	By	Land
Prosentfordeling												
Jeg tror ikke på Gud (a)	12	12	15	12	14	11	22	12	11	17	11	11
Jeg vet ikke om det finnes noen Gud, og jeg tror ikke det er noen måte en kan finne det ut på (b)	12	12	15	12	14	10	19	13	11	16	13	10
Jeg tror ikke på noen personlig Gud, men jeg tror det finnes en høyere makt av et eller annet slag (c)	24	23	31	23	23	23	25	35	22	21	25	23
Jeg tror nok på Gud enkelte ganger, men andre ganger gjør jeg det ikke (d)	7	7	8	7	6	9	9	5	8	5	7	9
Selv om jeg er i tvil, føler jeg at jeg tror på Gud (e)	24	25	23	24	25	26	16	25	25	23	26	26
Jeg vet at Gud finnes, og det er jeg ikke i tvil om (f)	20	21	9	23	18	23	9	11	24	18	18	23
Opinionsbalanse												
Tro på Gud [(e+f)-(a+b)]	19	22	2	24	15	29	-16	11	29	9	20	29

Opinionsbalansen er regnet ut slik (Helt enig + Delvis enig) - (Helt uenig + Delvis uenig). Stavangerundersøkelsen 1994 N=904, NSD-undersøkelsen 1993, N=1414.

Med tanke på Berge Furres (1991) beskrivelse av Stavangers posisjon som misjonsby og religiøs hovedstad, er svarfordelingene i tabell 3 ganske oppsiktsvekkende. Vi ser her at Stavanger-befolkningens oppfatninger om Gud er helt identiske med de oppfatningene vi finner på landsbasis. Vi finner ikke noen sterkere Guds-tro blant innbyggerne i Stavanger-distriktet enn i landet forøvrig. Men dette gjelder vel å merke for hele Stavanger-befolkningen sett under ett.

Når vi splitter opp materialet på ulike undergrupper, finner vi interessante forskjeller. Tabell 3 viser også opinionsbalansen med hensyn til Guds-tro. Denne er beregnet på følgende måte: Vi har slått sammen de to utsagnene som viser sterkest tro på Gud (e + f), og de to utsagnene som viser at man ikke tror eller er skeptisk til troen på Gud (a + b).

Deretter har vi beregnet prosentdifferansen mellom dem som tror og dem som ikke tror på Gud. Opinionsbalansen er også fremstilt grafisk i figur 3.

Vi ser her at det er oljefolkene i Stavanger-området som tror minst på Gud. Blant personer i oljerelatert virksomhet finner vi en viss overvekt av troende (+11%), men denne er atskillig mindre enn blant personer uten oljetilknytning (+29). Blant personer med offshore-erfaring finner vi den eneste gruppen med en overvekt av ikke-troende. Denne overvekten er også ganske klar (-16%). På landsbasis ser vi at overvekten av troende blir større når man går fra storbyer (+9) via andre byer (+20) til landkommuner (+29).

Det er interessant å merke seg at den delen av Stavanger-befolkningen som ikke er tilknyttet oljevirkksomheten, har en like stor overvekt av troende som landkommunene (+29%). Det kan se ut til at vi her finner igjen restene av Stavangers fortid som religiøs hovedstad. Den delen av Stavanger-befolkningen som ikke arbeider i olje-virkksomheten, er adskillig mer religiøs enn innbyggerne i de andre norske storbyene og byer forøvrig. Men den ikke-religiøse og oljetilknyttede delen av Stavanger-befolkningen er så stor at totalfordelingen blir identisk med fordelingen for hele landet sett under ett.

Når det gjelder religiøsitet har vi også sammenlignet to spørsmål fra Stavangerundersøkelsen med Valgundersøkelsen 1993, selv om formuleringene ikke er helt identiske. Det første spørsmålet lød slik i Stavangerundersøkelsen: "Er du medlem av noen religiøs organisasjon eller forening (bortsett fra medlemskap i statskirken)?" I Valgundersøkelsen var parentesens i spørsmålet utelatt. Det andre spørsmålet ble stilt slik til Stavangerbefolkningen: "Har du vært i gudstjeneste eller religiøst møte i året som er gått?". I

Valgundersøkelsen ble det stilt to delspørsmål: "Hvor mange ganger i løpet av den siste måneden har du ... A) vært til stede ved gudstjeneste i kirken? ... B) vært til stede på andre religiøse møter?"

Tabell 4 viser bl.a. hvor store andeler av de spurte som har svart ja på spørsmålene om religiøst medlemskap. Når det gjelder tilstedeværelse på gudstjeneste eller religiøst møte viser tabellen hvor stor andel av de spurte i Stavanger-området som har bekreftet at de har vært tilstede siste året. For hele landet under ett viser tabellen hvor stor andel som har vært på minst en gudstjeneste eller minst ett møte siste måned.

Tabell 4: Motkultur. Prosentandel og opinionsbalanse.

	SSR		Stavanger		Norge		Stavanger			Norge		
	SSR	NOR	Olje	Ikke-olje	By	Land	Off-akvare	Olje-rel.	Ikke-olje	Stor-by	By	Land
Prosentandel												
Medlem i religiøs forening	9	8	5	11	9	8	5	5	11	8	11	8
Religiøst møte/gudstjeneste siste måned	11	20	3	14	17	23	4	3	14	16	19	23
Skriver nynorsk	3	12	1	3	4	12	2	2	3	5	2	15
Tilhenger av selvbestemt abort	54	55	63	51	60	53	63	58	51	62	57	53
Er totalavholden	8	13	3	9	12	14	3	3	10	11	14	14
Opinionsbalanse												
Her i landet har som kjent myndighetene satt i verk mange tiltak som regulerer bruken av alkohol; reglene er for strenge:	23	18	41	17	29	12	44	33	16	28	31	12

Opinionsbalansen er regnet ut slik (Helt enig + Delvis enig) - (Helt uenig + Delvis uenig). Stavangerundersøkelsen 1994 N=904, Valgundersøkelsen 1993 N=2194.

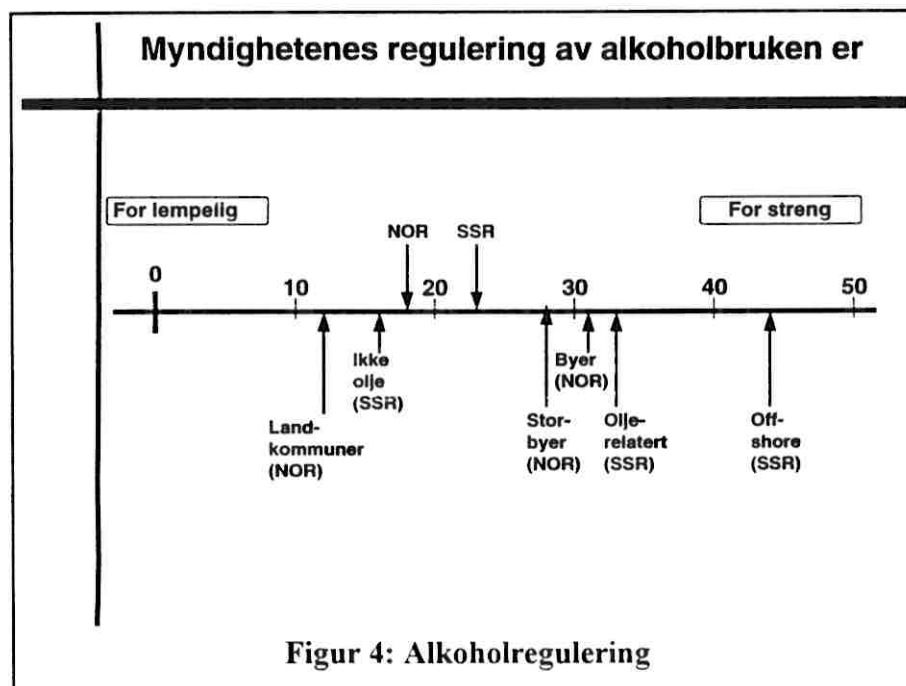
Vi ser her at det er omtrent like mange som er medlemmer i religiøse foreninger i Stavanger-området som på landsbasis (8-9%). Men det er en klar forskjell mellom Stavanger-området og landet som helhet med hensyn til tilstedeværelse på gudstjenester eller religiøse møter. Bare 11% av Stavanger-befolkningen har vært tilstede, mot 20% på landsbasis. I realiteten er denne forskjellen sannsynligvis noe større ettersom spørsmålet i Stavanger-området gjelder for et helt år, mens det landsomfattende spørsmålet bare gjelder for en måned. Også på disse to spørsmålene viser svarene at oljefolkene i Stavanger-området er minst religiøse.

Når det gjelder avholdssaken, skal vi se nærmere på noen spørsmål om de spurtes eget alkoholforbruk og deres syn på myndighetenes regulering av alkoholbruken. I Valgundersøkelsen ble respondentene spurt om de regner seg som avholdsmann eller kvinne, eller om de smaker alkohol fra tid til annen. Andelen avholdsfolk eller personer som ikke

smaker alkohol på landsbasis, er i tabell 4 sammenlignet med den andelen av befolkningen i Stavanger-området som oppga at de aldri drikker hverken øl, vin eller brennevin. I tillegg har vi i tabellen også tatt med opinionsbalansen på følgende spørsmål: "Her i landet har som kjent myndighetene satt i verk mange tiltak som regulerer bruken av alkohol. Hvordan ser du på disse reglene, synes du reglene er for strenge, eller er de for lempelige?". Opinionsbalansen vil i dette tilfellet si differansen mellom de som synes reglene er for strenge og de som mener at de er for lempelig.

Når det gjelder eget alkoholforbruk, ser vi at det er en mindre andel totalavholdsfolk i Stavanger-området (8%) enn på landsbasis (13%). Det er også en litt større overvekt av innbyggerne i Stavanger-området enn på landsbasis som mener at reglene er for strenge (henholdsvis +23% og +18%). Selv om forskjellene er nokså moderate, må vi overraskende nok konstatere at avholdssaken står svakere i Stavanger-distriktet enn på landsbasis.

Når det gjelder myndighetenes alkohol-reguleringer, viser tabell 4 og den grafiske fremstillingen i figur 4 at det er oljefolkene i Stavanger som er mest liberalt innstilt (+33% - +44%). Blant personer utenom oljevirkksomheten er holdningene i Stavanger-området nesten like restriktive som blant innbyggerne i landkommunene. Men også blant disse er det en overvekt av personer som mener at reguleringene er for strenge. Tallene er henholdsvis +16-17% blant ikke-olje-folk i Stavanger, +12% i landkommunene, og +28-31% i storbyer og byer.

Det neste spørsmålet vi skal ta for oss, gjelder synet på abort. De tre første alternativene som ble presentert var disse: abort bør aldri tillates, abort bør tillates hvis kvinnens liv eller

helse er i fare, og abort bør tillates hvis personlige forhold gjør det vanskelig for kvinnen å ta seg av et barn. Det siste svaralternativet var: "Selvbestemt abort. Den enkelte kvinne må selv få bestemme om hun vil føde sitt barn". Tabell 4 viser hvor stor andel av de spurte som sa at selvbestemt abort stemte best med deres egen mening. Vi ser at oppslutningen om selvbestemt abort er praktisk talt identisk for landet som helhet og for Stavanger-området (53-54%). Det er forholdsvis små forskjeller mellom olje- og ikke-olje-folk, og mellom by og land. Men også her er Stavanger-folk uten olje-tilknytning mest på linje med befolkningen i landkommunene.

Det siste spørsmålet vi skal ta med her, gjelder målformen. Også i dette tilfellet må vi ta forbehold om at spørsmålsformuleringene ikke er identiske. I Stavanger-undersøkelsen svarte 3% av de spurte at de skriver nynorsk, 84% bokmål og 13% begge deler. I Valgundersøkelsen på landsbasis svarte 12% at de liker å bruke nynorsk når de skriver, mens de resterende 88% liker bokmål. Det ble ikke angitt noen mellomkategori (eller "begge deler") i den landsomfattende undersøkelsen. Men selv om vi antar at en del av dem som svarte "begge deler" i Stavanger-undersøkelsen vil foretrekke nynorsk fremfor bokmål, må vi konstatere at nynorsken ikke står noe sterkere i Stavanger-befolkningen enn på landsbasis.

Som en foreløpig oppsummering kan vi på denne bakgrunn slå fast at Stavanger-området slett ikke kan sies å ha et større innslag av personer med tilknytning til de tre motkulturene religion, avholdssak og målsak. I den grad Stavanger skiller seg fra landet forøvrig, går tendensen i motsatt retning, dvs. at motkulturene er mindre utbredt i Stavanger-distriktet. Det er særlig de som arbeider i oljevirkksomheten som distanserer seg fra de tradisjonelle motkulturene, men Stavanger-folk utenom oljevirkksomheten oppviser heller ikke noe større oppslutning om motkulturene enn landets befolkning forøvrig. Men det bør legges til at oppslutningen om motkulturene blant Stavanger-folk utenom oljevirkksomheten ligger nærmere landkommunene enn bykommunene i Norge forøvrig.

2.3. Sammenfattende analyse

De mange enkeltresultatene vi har presentert foran, kan sammenfattes ved hjelp av en såkalt faktoranalyse. Faktoranalyse er en statistisk teknikk som vi kan benytte for å kartlegge om det finnes mer generelle dimensjoner bak det forholdsvis store antall enkeltspørsmål som vi har benyttet i våre undersøkelser. Det vil som regel være en sammenheng mellom holdningene til et spørsmål og oppfatningene av andre beslektede spørsmål. Slike sammenhenger eller korrelasjoner mellom ulike enkelt-oppfatninger gjør det mulig å sammenfatte disse til et mer begrenset antall underliggende holdningsdimensjoner.

Det teoretiske perspektivet som vi har lagt til grunn for dette kapitlet, tar som nevnt utgangspunkt i Rokkan og Valens konfliktmodell. Vi har valgt å konsentrere oss om to av hoveddimensjonene i norsk politikk, høyre-venstre akse og de såkalte motkulturene. De

forskjellige enkeltspørsmålenes tilknytning til disse to dimensjonene fremgår av den faktoranalysen vi har gjengitt i tabell 5.¹⁴

Tabell 5: Motkultur og høyre-venstre-motsetninger. Veid faktoranalyse.

	Motkultur	Venn/Høyre
Motkultur		
Medlem av religiøs organisasjon eller forening	.73	.10
Er totalavholden	.72	.01
Tilhenger av selvbestemt abort	-.68	-.09
Deltatt i religiøst møte eller gudstjeneste siste måneden	.65	.08
Myndighetenes regulering av alkohol er for lempelig	.55	-.27
Skriver nynorsk	.11	-.06
Høyre-venstre dimensjon		
Politisk selv plassering (venstre - høyre)	.02	.73
For å oppmuntre innsatsviljen til den enkelte, bør vi godta større lønnsforskjeller enn i dag	-.08	.66
Vi bør redusere den statlige kontrollen over privat næringsliv	.05	.66
Her i Norge er vi kommet så langt i å redusere økonomiske forskjeller som det er ønskelig å gå	-.04	.56
Subjektiv klasses tilhørighet (Arbeiderklasse - Middeklasse)	.10	.41
For å trykke økonomisk vekst trenger vi fortsatt industribygging, selv om dette skulle komme i strid med naturverminteressene	-.12	.33
To faktorer inneholder 36.4 prosent av total varians. Prinsipal komponent, varimax rotasjon. N=2723		

Faktorladningene i tabellen viser hvor sterk sammenheng det er mellom vedkommende faktor eller dimensjon og hvert enkelt spørsmål. Vi ser her at den første

¹⁴ Vi har gjennomført faktoranalysen ved å kople sammen datamaterialet fra de to undersøkelsene. Valgundersøkelsen fra 1993 skal med sine 2194 respondenter avspeile hele den norske befolkningen, mens Stavanger-undersøkelsen med sine 904 respondenter skal avspeile befolkningen i de tre kommunene Stavanger, Sola og Randaberg. Vi har derfor vektet de to datafilene i henhold til det befolkningsgrunnlaget de skal representere, og gjennomført en faktoranalyse på de to datafilene samtidig. Vi tok utgangspunkt i innbyggertallene i de to populasjonene pr. 1. januar 1993. Norge hadde da 4.299.167 innbyggere, mens det var 126.172 innbyggere i Stavanger-området (Stavanger 101.403, Sola 16.814, Randaberg 7.955). Vi vektet derfor hele Stavanger-materialet med verdien 0,029348 i selve faktoranalysen.

Vektingen ga små endringer i faktorladningene i forhold til både en samlet uvektet faktoranalyse, og en separat analyse for Valgundersøkelsen. Imidlertid har en slik vekting kritisk betydning for selve plasseringen av enheter innenfor den endelige faktorløsningen, noe som avspeiles i verdiene på undergruppene i de grafiske framstillingene nedenfor.

Spørsmålet om Guds-tro må utelates i faktorundersøkelsen fordi dette ikke var med i Valgundersøkelsen som de andre landsomfattende dataene er hentet fra.

holdningsdimensjonen fanger opp de tre motkulturene. Totalavhold, et restriktivt syn på alkoholpolitikk, samt religiøs deltakelse og motstand mot abort er kjennetegnene på denne motkultur-dimensjonen. Denne dimensjonen fanger imidlertid ikke opp nynorsk som skriftspråk. Den lave faktorladningen på 0,11 viser at det er liten sammenheng mellom bruk av nynorsk på den ene siden, og religiøsitet og avhold på den andre. Målformen faller ikke sammen med religion og avhold som en felles motkulturdimensjon.

Den andre faktoren fanger opp konflikten mellom venstresiden og høyresiden i politikken. Den viktigste variabelen er de spurtes selv plassering på høyre-venstre akse. De tre spørsmålene som angår reduksjon av økonomiske forskjeller, økte lønnsforskjeller for å øke innsatsviljen, og en redusering av statlig kontroll over privat næringsliv, har også en sterk tilknytning til denne mer generelle høyre-venstre dimensjon. Oppfatningene av klassetilhørighet gir mindre bidrag til denne dimensjonen.

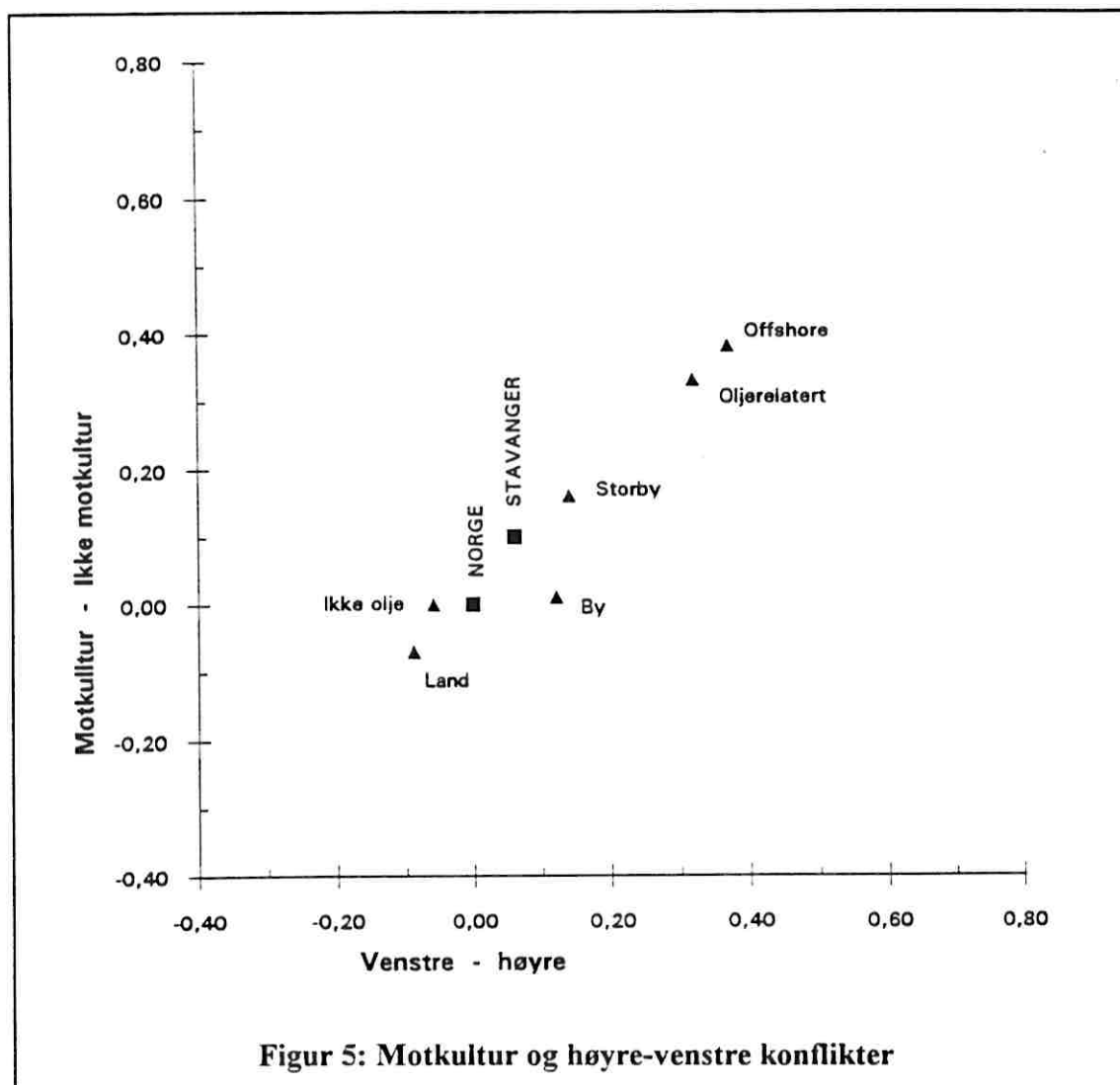
Den forholdsvis svake ladningen på spørsmålet om industriutbygging vs. naturvern (0,33) viser at synet på dette spørsmålet er noe mer uavhengig av høyre-venstre dimensjonen. Oppfatningene av myndighetenes regulering av alkoholforbruket har også en viss tilknytning til høyre-venstre dimensjonen (jfr. faktorladningen på -0,27), selv om holdningene til spørsmålet primært har sammenheng med motkultur-dimensjonen (0,55).

Vi kan analysere forskjellene mellom Stavanger-området og Norge som helhet ved å plassere de ulike delene av befolkningen i en grafisk framstilling av høyre-venstre dimensjonen og motkulturdimensjonen. Høyre-venstre dimensjonen er lagt inn som X-akse, mens motkulturene er lagt inn som Y-akse i figur 5. Figuren viser noen av de samme kategoriene som vi har benyttet tidligere. Hovedkategoriene Norge og Stavanger-området er markert med firkant og store bokstaver. Tredelingen i offshore, oljerelatert og ikke-olje, samt storby, by og land, er markert med trekanter. Det må understrekes at disse tegnene markerer gjennomsnittsplasseringene for de ulike gruppene. Det er også variasjoner innenfor disse gruppene, men slike variasjoner fanges ikke opp av denne figuren.

Som en konsekvens av den vektete faktoranalysen faller Norge i gjennomsnittet eller nullpunktet på de to dimensjonene. Med dette som utgangspunkt ser vi at Stavanger-befolkningen totalt er noe *mer høyreorientert* og har et noe *mindre* innslag av *motkulturene* enn det vi finner blant innbyggerne i landet forøvrig. For Stavanger-området ser vi også at det særlig er personer med oljetilknytning som plasserer seg lengst ute på høyresiden, og lengst borte fra motkultursiden.

Det er landsbygda i Norge som er mest preget av motkulturene. Den plasserer seg også et stykke til venstre for landsgjennomsnittet. Den delen av befolkningen i Stavanger-området som ikke er tilknyttet oljevirkosomheten, plasserer seg på samme nivå som resten av landet når det gjelder motkulturene, samtidig som den er noe mer venstreorientert enn landet som helhet. Stavanger-området totalt er også litt mer venstreorientert enn de øvrige byene i

Norge. Figuren antyder også at de andre norske storbyene er noe mindre preget av motkulturene enn Stavanger-området sett under ett.¹⁵

Figuren viser også at det er en viss parallellitet mellom by/land på landsbasis og olje/ikke olje i Stavanger-området. Når man går fra landkommuner via byer til storbyer, ser vi at plasseringen forskyves fra venstre mot høyre, og bort fra motkulturene. Den samme

¹⁵ En variansanalyse viser at det er signifikante gruppe-forskjeller (5% nivå) mellom gruppene både på høyre-venstre-dimensjonen og motkulturdimensjonen. En mer detaljert test (Scheffe) av de seks undergruppene viser at det på høyre-venstre-dimensjonen er signifikante forskjeller mellom gruppen land på den ene siden, og storby, oljerelatert og offshore på den andre. Det er også signifikante forskjeller mellom ikke-olje sammenlignet med begge oljekategoriene. På motkulturdimensjonen er offshore signifikant forskjellig fra land, by og ikke olje. Land er dessuten også signifikant forskjellig fra oljerelatert og storby. De øvrige forskjellene er ikke signifikante.

tendensen finner vi når vi går fra ikke olje via oljerelatert til offshore. Den sistnevnte forskyvningen i Stavanger-distriktet er imidlertid atskillig kraftigere enn forskyvningen på landsbasis. Dette kan tolkes som et uttrykk for at “petroliseringseffekten” i Stavanger-distriktet går i samme retning som “urbaniserings-effekten” på landsbasis, men at petroliseringen i Stavanger er sterkere enn urbaniseringen i landet som helhet.

3. FRA MATERIALISME TIL POSTMATERIALISME?

3.1. Teoretisk perspektiv

Teorien om postmaterialisme, som Ronald Inglehart (1977, 1990) har utviklet, er basert på to sammenkoblede hypoteser: en knapphetshypotese som slår fast at individene vil legge størst vekt på de verdiene som det er minst tilgang på, og en sosialiseringshypotese som hevder at individene i hele sitt voksne liv vil beholde de verdiprioriteringene som ble dannet i ungdomsårene. De to hypotesene danner grunnlag for et verdihierarki der hensynet til materielle verdier kommer før postmaterielle verdier. Dersom et individ opplever økonomiske vanskeligheter og politisk usikkerhet i ungdomsårene, vil individet iflg. denne teorien prioritere *materielle* verdier resten av livet. Dersom et individ derimot opplever økonomisk og politisk sikkerhet i ungdomsårene, så vil individet utvikle *varige postmaterialistiske* holdninger.

Materialistiske verdiprioriteringer innebærer at individet foretrekker en økonomisk vekst som gir materiell stabilitet, og et politisk system som opprettholder lov og orden i et land.¹⁶ Postmaterielle verdiprioriteringer omfatter selv-realisering, selvaktelse, estetiske verdier, intellektuelle utfordringer og en “større vekt på sosial solidaritet” (Inglehart 1987:1292). Postmaterialisme fører også med seg større politisk deltakelse innenfor nye sosiale bevegelser, bl.a miljøbevegelsen.

Med henvisning til den sterke økonomiske veksten i de vestlige land siden andre verdenskrig hevder Inglehart (1977, 1990) at den økonomiske velstanden har ført til at de nye generasjonene har utviklet post-materielle verdier. Siden slutten av 1960-tallet har derfor verdimønsteret i befolkning utviklet seg slik at de postmaterielle verdiene gradvis har fått økt betydning. Ettersom nye generasjoner opplever den materielle velstanden, antar Inglehart at postmaterialistene gradvis vil erstatte materialistene i befolkningen.

Når vi skal anvende Ingleharts teori på norske forhold, er det nærliggende å ta utgangspunkt i den store betydningen som oljevirkosomheten har hatt for den økonomiske velstandsutviklingen i Norge generelt og Stavanger-området spesielt. Det er nærliggende å

¹⁶ Det kan hevdes at det ene av disse to elementene måler materialisme mens det andre måler autoritarianisme. Muligheten for en slik distinksjon er et av hovedtemaene i diskusjonen om postmaterielle verdier (se bl.a.; Knutsen 1982, Grendstad og Selle 1995; Flanagan 1987).

anta at særlig personer med godt betalte jobber i oljevirkksomheten har fått tilfredsstilt sine materielle behov, og derfor vil kunne orientere seg mer i retning av immaterielle verdier. "Petroliseringen" i Stavanger-distriktet kan derfor ha lagt grunnlaget for en større utbredelse av postmaterialistiske verdier. Men på den andre siden må vi også huske på at "oljealderen" har vært forholdsvis kort. Innbyggerne i Stavanger-området og landet forøvrig skulle ifølge Ingleharts teori ha fått fastlagt sine verdiprioriteringer i løpet av en oppvekst som for de flestes vedkommende gikk forut for oljevirkksomheten. Det er derfor ikke sikkert at oljevirkksomheten så langt har medført så store forskjeller mellom folk i Stavanger og i landet forøvrig.

3.2. Resultater

Vi skal undersøke disse forholdene ved hjelp av to spørsmål som Inglehart selv har utviklet til bruk i intervjuundersøkelser. Ettersom mange verdier er ettertraktelsesverdige, har han formulert spørsmål som tvinger respondentene til å *velge* mellom ulike prioriteringer. På den måten hindres respondenten i å svare ja til alle positive verdier (Inglehart 1994). Ingleharts spørsmål ber respondenten gi en første og en andre prioritet til fire målsettinger for samfunnet (se tabell 6). To av disse målsettingene antas å måle materielle verdier (opprettholdelse av lov og orden i landet og bekjempelse av prisstigningen). De to andre målsettingene skal måle postmaterielle verdier (gi folk mer å si i politiske beslutninger og beskyttelse av ytringsfriheten).

Respondentene vil her bli karakterisert som rene materialister dersom de velger begge de materielle målsettingene som henholdsvis første og andre prioritering. Respondenter som prioriterer de to postmaterielle målsettingene på første og andre plass, blir karakterisert som rene postmaterialister. Respondenter som kombinerer en materiell og en postmateriell målsetting, kan sies å ha et blandet verdisyn. Tabell 6 viser opinionsbalansen mellom rene materialister og rene postmaterialister innenfor de ulike delene av befolkningen. Vi har her trukket prosentandelen rene postmaterialister fra prosentandelen rene materialister. Negative verdier på opinionsbalansen viser derfor et overskudd av postmaterialister, mens positive verdier viser at det er overskudd av materialister i vedkommende gruppe. Tabellen viser at det ikke er så store forskjeller mellom de forskjellige gruppene vi har valgt å sammenlikne. Stavanger-området har omtrent like stort materialist-overskudd som landet forøvrig. Oslo-befolkningen er den eneste gruppen der det er litt flere rene postmaterialister enn materialister. Når det gjelder Stavanger-området, ser vi at overskuddet av materialister er større innenfor oljevirkksomheten enn utenfor. Som nevnt kunne man på bakgrunn av Ingleharts teori anta at den økonomiske velstanden innenfor oljevirkksomheten ville medføre en sterkere prioritering av postmaterielle verdier. Denne antakelsen slår imidlertid ikke til.

I den grad disse resultatene sier noe om petroliseringens og urbaniseringens effekt på forholdet mellom materielle og postmaterielle verdier, må vi på denne bakgrunn konstatere

at virkningene av disse to moderniseringsprosessene ser ut til å gå i motsatt retning. Mens urbaniseringen på landsbasis ser ut til å ha forsterket de postmaterielle verdiene (ihvertfall i Oslo), synes petroliseringen snarere å ha bidratt til at de materialistiske verdiprioriteringene er blitt mer utbredt i Stavanger-området. Hovedinntrykket er imidlertid at disse to prosessene bare i liten grad har påvirket disse politiske holdningene.

Tabell 6: Materialisme og Postmaterialisme. Opinionsbalanse og prosentfordeling.

	SSR		Stavanger		Norge		Stavanger			Norge		
	SSR	NOR	Olje	Ekko- olje	By	Land	Off- shore	Olje- rel.	Ekko- olje	Oslo	By	Land
Materialismeoverskudd	9	10	15	7	9	11	15	17	6	-2	11	11
Prosentfordeling												
Høyest prioritet												
Opprettholde lov og orden i landet	61	58	64	60	58	58	62	63	61	47	60	58
Gi folk mer å si i politiske beslutninger	14	21	12	14	21	21	14	13	14	25	20	21
Bekjempe prisstigningen	7	9	8	7	8	9	7	9	7	8	8	9
Beskytte yringsfriheten	18	13	16	18	14	12	17	15	18	20	12	12
Nest høyest prioritet												
Opprettholde lov og orden i landet	20	24	18	21	23	25	20	23	20	26	23	25
Gi folk mer å si i politiske beslutninger	20	25	17	21	24	25	19	15	21	25	24	25
Bekjempe prisstigningen	21	21	26	19	21	21	26	23	19	20	22	21
Beskytte yringsfriheten	39	30	39	39	31	29	35	39	40	29	32	29

Opinionsbalansen er regnet ut slik (Rene materialister) - (Rene postmaterialister). Stavangerundersøkelsen 1994 N=904, NSD 1993 N=1414. Avvik skyldes avrunding.

4. YTRE/INDRE-ORIENTERING OG HOLDNINGER TIL ENDRING/STABILITET

4.1 Teoretisk perspektiv

I forbindelse med den store markedsundersøkelsen Norsk Monitor som Markeds- og Mediatitutet (MMI) gjennomfører med jevne mellomrom, er det utviklet en modell som beskriver det "kulturelle rom" på grunnlag av de forskjellige verdiprofilene i ulike deler av befolkningen. Disse verdiprofilene avspeiler respondentens "grunnleggende oppfatninger om ønskelige mål og riktige midler" (Hellevik 1993a:32). Modellen er sammensatt av en rekke enkeltspørsmål som til sammen måler respondentenes verdiprofiler. Norsk Monitors

kulturelle rom består av to sentrale holdningsdimensjoner med fire ulike “subkulturer” som er avledet av disse dimensjonene.¹⁷

Den første dimensjonen måler det Ottar Hellevik (1993a) kaller *stabilitets- eller endrings-orientering*, eller en tradisjonell versus en mer moderne verdiorientering. På den tradisjonelle eller stabilitetsorienterte siden finner man en viss skepsis mot ny teknologi og prioritering av sikkerhet og lovlighet, mens man på den moderne eller endringsorienterte siden finner større risikovillighet og spontanitet.

Den andre dimensjonen måler det Hellevik omtaler som *ytre-orienterte eller indre-orienterte* verdier. Disse orienteringene kan også oppfattes som en prioritering av henholdsvis materialistiske og idealistiske verdier. Ytre-orienterte eller materialistiske personer legger stor vekt på utseende og status. Indre-orienterte eller idealistiske personer legger mer vekt på selvrealisering og miljøvern. Mens de førstnevnte er preget av en viss egoisme, har de sistnevnte mer altruistiske holdninger.¹⁸

Når vi krysser disse to dimensjonene får vi fire utfallsrom, eller såkalte “subkulturer”. Den første av disse subkulturene dannes av kombinasjonen tradisjonalisme og idealisme. Denne “*pre-industrielle*” subkulturen kjennetegnes ved religiøsitet, nøysomhet og vektlegging av familieverdier. Kombinasjonen av tradisjonalisme og materialisme danner grunnlaget for den “*industrielle*” subkulturen. Denne preges av autoritetstro, konformitet og rasjonalitet. Den “*post-industrielle*” subkulturen kombinerer modernisme og idealisme. Denne preges av toleranse, individualitet og fellesskap. Den fjerde og siste subkulturen dannes av modernisme og materialisme. Konsum, nytelse og eiendom er viktige stikkord for denne “*post-produktive*” subkulturen.

De merkelappene som benyttes for å beskrive subkulturene i denne modellen viser at vi her har å gjøre med en tidsutvikling der forskjellige verdier dominerer de ulike epokene. Vi kan med andre ord forvente en utvikling over tid fra en subkultur preget av “pre-industrielle” verdier via de “industrielle” og “post-industrielle” subkulturene til en “post-produktiv” subkultur (Hellevik 1993a). Vi skal imidlertid ikke gå noe særlig inn på de ulike subkulturene i denne analysen. I stedet skal vi konsentrere det meste av oppmerksomheten om de to holdningsdimensjonene i Monitor-modellen.

¹⁷ Det er ikke gitt noen direkte forklaringer på hvorfor de særegne spørsmålene er valgt eller hvilke teoretiske premisser hoveddimensjonene bygger på (se Hellevik 1993b:216).

¹⁸ Uansett hva man velger å kalle de to dimensjonene, så er det klare teoretiske elementer i dem som knytter dem til andre modeller i samfunnsvitenskapen. For eksempel er tradisjonell-moderne dimensjonen en av de mest sentrale, men dog til tider mest implisitte i samfunnsforskningen. Videre er dikotomiene stabilitet-endring og ytre-indre sentrale i organisasjonsteorien (se Quinn 1984; Strand 1993).

4.2 Resultater

Undersøkelsen fra Stavanger-området inneholder 10 spørsmål som også var med i MMIs nasjonale "Mikromonitor" i september 1994. Med utgangspunkt i Monitor-modellen har vi i tabell 7 delt de ti spørsmålene inn i to grupper. Vi forventer at de første fem spørsmålene skal bidra til å konstruere dimensjonen stabilitet-ændring eller tradisjonell-moderne, mens de fem siste spørsmålene skal bidra til å konstruere dimensjonen ytre-indre orientering eller materialisme-idealisme (Hellevik 1993a). Spørsmålene har ulik tendens, dvs. at spørsmål med tilknytning til den samme holdningsdimensjonen kan peke mot motsatte poler.

For å studere forskjellene i verdiorientering mellom Stavanger-området og resten av landet, lager vi igjen opinionsbalanser. En opinionsbalanse med positive fortegn forteller oss at det er flere personer som er enige enn uenige i vedkommende utsagn. En opinionsbalanse med negative fortegn forteller oss at for dette spørsmålet er uenigheten dominerende. Størrelsen på opinionsbalansen forteller oss hvor sterk en eventuell dominans er.¹⁹ Tabell 7 viser opinionsbalansene for de samme befolkningsgruppene som før.

Når det gjelder orienteringene mot *stabilitet* versus *ændring*, finner vi de største forskjellene mellom Norge og Stavanger-området på spørsmål som gjelder toleranse ("det finnes mange meninger som aldri burde bli tillatt framført i radio og fjernsyn"), konservatisme ("det gamle og velprøvde er som regel bedre enn nymotens påfunn"), og entreprenørånd ("jeg er en person som kan tenkes å starte egen bedrift eller virksomhet"). På alle disse tre spørsmålene er befolkningen i Stavanger-området mer endringsorientert eller "moderne" slik dette er definert i Norsk Monitors modell. Innenfor Stavanger-området er tendensen mest modernistisk eller endringsorientert blant dem som har offshore-erfaring eller arbeider i oljerelatert virksomhet.

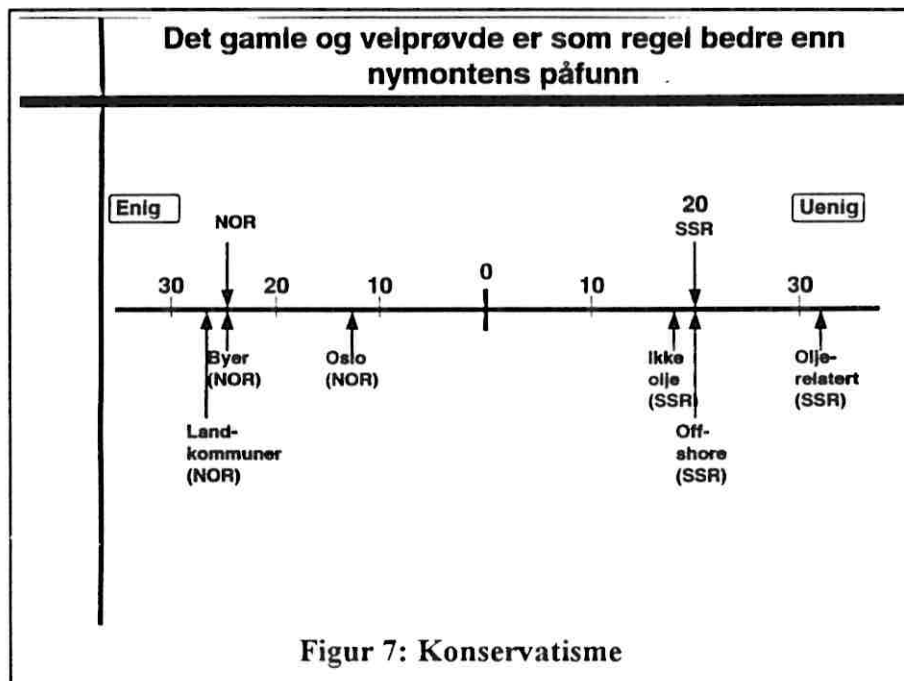
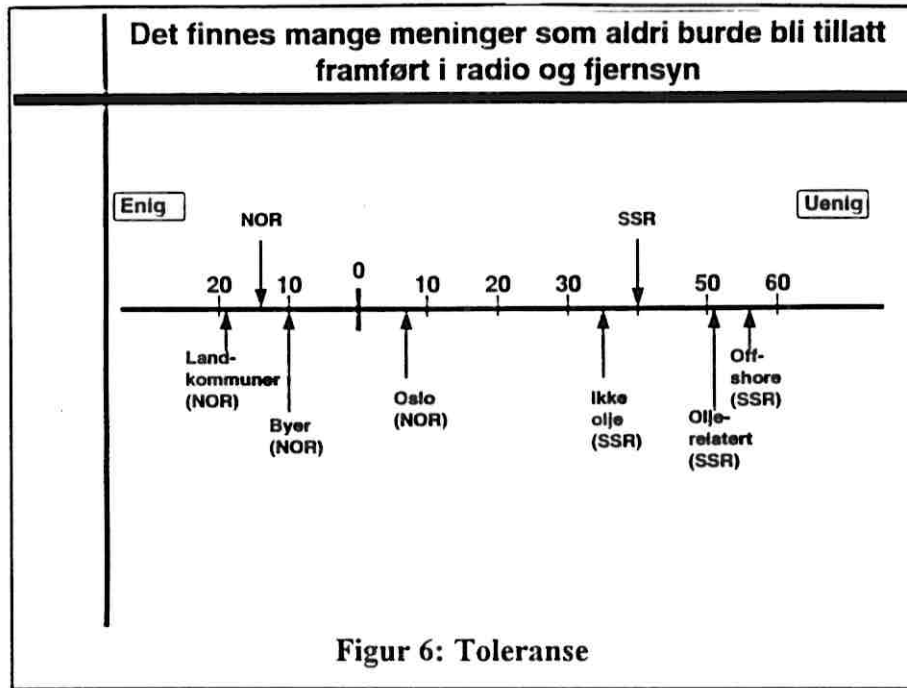
¹⁹ For alle de ti spørsmålene fra MMI som brukes her svarte respondenten på en skala fra "helt enig", "delvis enig", "delvis uenig" og "helt uenig". Kategorien "helt umulig å svare", som utgjør en svært liten del av de spurte i de to undersøkelsene, er lagt inn som en ny midtkategori på skalaen.

Tabell 7: Ytre/indre orientering og holdninger til endring/stabilitet. Opinionsbalanse.

	SSR		Stavanger		Norge		Stavangeromr.			Norge		
	SSR	NOR	Olje	Ikke-olje	By	Land	Off-shore	Olje-rel.	Ikke-olje	Oslo	By	Land
Endring/stabilitet:												
Bare fordi det er spennende og risikofyllt, liker jeg av og til å gjøre ting som er farlig eller forbudt.	-56	-60	-39	-62	-60	-61	-34	-43	-64	-62	-59	-61
Datamaskiner og annen moderne teknikk virker skremmende på meg.	-51	-36	-69	-46	-41	-30	-58	-72	-46	-51	-38	-30
Det finnes mange meninger som aldri burde bli tillatt framført i radio og fjernsyn	-40	12	-55	-36	6	19	-56	-51	-35	-7	10	19
Det gamle og velprøvde er som regel bedre enn nymotens påfunn.	-20	25	-30	-17	22	27	-20	-32	-18	13	25	27
Jeg er en person som kan tenkes å starte egen bedrift eller virksomhet.	0	-26	6	-3	-26	-27	21	-4	-4	-4	-32	-27
Ytre/indre orientering:												
Jeg prøver å skaffe meg ting som gjør inntrykk på andre.	-67	-72	-61	-70	-70	-74	-56	-66	-70	-68	-71	-74
Jeg savner endel materielle goder for å kunne leve slik jeg ønsker.	-24	-31	-19	-26	-34	-28	-4	-25	-28	-36	-34	-28
Vi bør løse problemene i vårt eget land, før vi bruker penger på å hjelpe folk i andre land.	-6	21	11	-11	18	25	15	7	-12	3	23	25
Jeg er mer opptatt av hvor godt mat smaker enn av hvor sunn den er.	12	26	26	8	28	23	32	21	6	39	25	23
Jeg er villig til å gi avkall på varer og tjenester jeg nå bruker, hvis jeg med det kunne bidra til å bevare våre naturressurser	53	67	52	54	63	70	40	60	55	70	62	70

Opinionsbalansen er regnet ut slik (Helt enig + Delvis enig) - (Helt uenig + Delvis uenig). Stavangerundersøkelsen 1994 N=904, MMI 1994 N=1000.

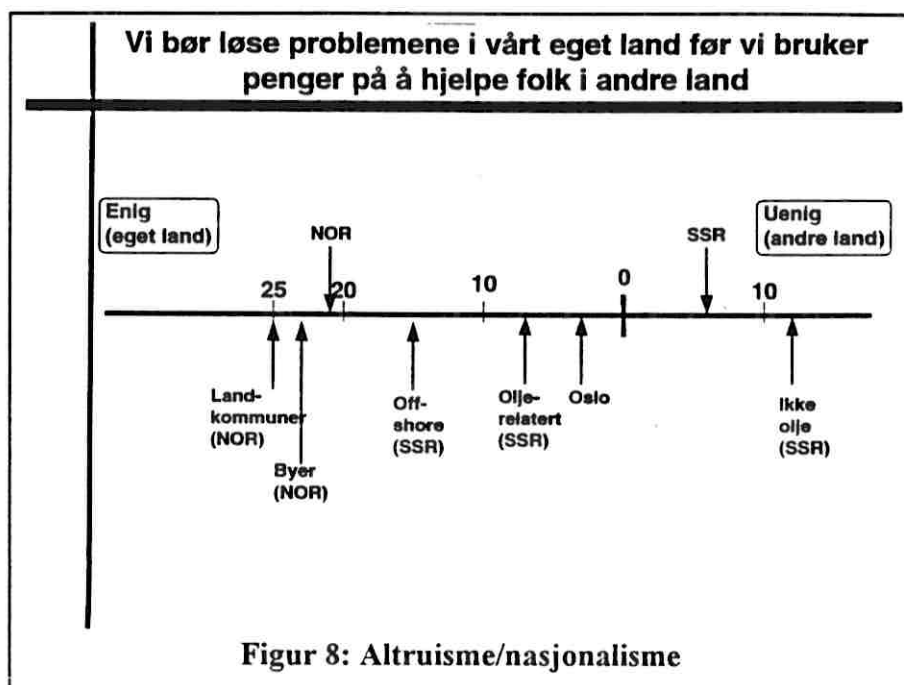
Det mest markante skillet mellom ulike undergrupper finner vi i vurderingen av utsagnet om at mange meninger aldri burde bli tillatt fremført i radio og fjernsyn (jfr. tabell 9 og figur 6). Avstanden mellom Stavanger-folk med offshore-erfaring på den ene siden, og innbyggerne i norske landkommuner er overraskende stor og høyst bemerkelsesverdig. Blant de førstnevnte er det en overvekt på hele 55% som er uenige i utsagnet, mens det blant de sistnevnte er en overvekt på 19% som er enige. Opinionsbalansen viser at toleransen er klart størst blant personer med tilknytning til oljebransjen, men vi ser også at den delen av Stavanger-befolkningen som ikke arbeider i oljevirksomheten, er langt mer tolerant (-35%) enn befolkningen i Oslo (-7%) og øvrige norske byer (+10%).

Også når det gjelder utsagnet om at det gamle og velprøvde som regel er bedre enn nymontens påfunn, finner vi et markant skille mellom Stavanger-distriktet og landet forøvrig (tabell 7 og figur 7). I alle de tre Stavanger-gruppene er det en klar overvekt av personer som er uenige i dette utsagnet (offshore -20%, oljerelatert -32% og ikke olje -18%), mens

det både i Oslo (+13%), øvrige norske byer (+25%) og landkommuner (+27%) er en klar overvekt av personer som er enige i at det gamle og velprøvde er best.

Når det gjelder *ytre* versus *indre orienteringene*, eller materialistiske og idealistiske verdier, finner vi den største forskjellen mellom Norge og Stavanger-området i det vi kan kalle graden av altruisme eller nasjonalisme (“vi bør løse problemene i vårt eget land, før vi bruker penger på å hjelpe folk i andre land”). Her viser opinionsbalansene for de ulike undergruppene at det er Stavanger-folk med tilknytning til oljeindustrien som er mest på linje med resten av befolkningen i Norge (tabell 7 og figur 8). I disse gruppene er det en overvekt av personer som mener at problemene i vårt eget land bør prioriteres fremfor hjelp til andre land (+3% - +25%). Den delen av innbyggerne i Stavanger-området som ikke arbeider i oljevirksomheten har derimot en overvekt av altruistiske holdninger, dvs. at de er uenige i ovennevnte utsagn og mer villige til å hjelpe folk i andre land (- 12%). Dette kan ha sammenheng med Stavanger-distriktets misjonstradisjoner.

4.3. Sammenfattende analyse

For å forenkle bildet har vi også her gjennomført en faktoranalyse. Resultatene fremgår av tabell 8 som viser hvordan hvert av spørsmålene lader på de to faktorene eller holdningsdimensjonene.²⁰

²⁰ Faktoranalysen gjennomføres med de samme vektene som beskrevet ovenfor. Forøvrig bør det sies at MMI benytter seg av korrespondanse-analyse for å konstruere de to dimensjonene. Men selv om korrespondanse-analyse og faktoranalyse baserer seg på ulike teoretiske forutsetninger, gir de to

Som ventet viser denne analysen at de ti enkeltspørsmålene har klar tilknytning til to underliggende holdningsdimensjoner. Den første dimensjonen i vår faktoranalyse måler i hovedsak ytre/materialistiske versus indre/idealistiske orienteringer, mens den andre faktoren måler stabilitet/tradisjonelle holdninger versus endring/moderne orientering. Men grupperingene av enkeltspørsmålene er litt forskjellige fra det vi i utgangspunkt forventet. Vi finner tre avvik i forhold til tabell 7 ovenfor (markert med stjerne i tabell 8). De to spørsmålene “Bare fordi det er spennende...” og “Jeg er en person som...” har tilknytning til ytre-indre dimensjonen, mens de var forventet å ha tilknytning til den moderne eller endrings-orienterte polen på stabilitet-endring dimensjonen (noe som delvis avspeiles i deres svake negative ladninger på den sistnevnte dimensjonen). De øvrige fire utsagnene som lader på ytre-indre dimensjonen, er i samsvar med forventningene. Det negative fortegnet på spørsmålet “Jeg er villig til å ...”, viser at dette måler indre-orientering eller idealistiske holdninger.

Tabell 8: Ytre/indre orientering og holdninger til endring/stabilitet. Veid faktoranalyse.

	Ytre/Indre	Stab/Endr.
Ytre/indre orientering		
Bare fordi det er spennende og risikofyllt, liker jeg av og til å gjøre ting som er farlig eller forbudt *	.65	-.14
Jeg prøver å skaffe meg ting som gjør inntrykk på andre	.62	-.15
Jeg savner endel materielle goder for å kunne leve slik jeg ønsker	.60	.08
Jeg er en person som kan tenkes å starte egen bedrift eller virksomhet *	.48	-.30
Jeg er mer opptatt av hvor godt mat smaker enn av hvor sunn den er	.43	.16
Jeg er villig til å gi avkall på varer og tjenester jeg nå bruker, hvis jeg med det kunne bidra til å bevare våre naturressurser	-.36	.00
Endring/stabilitet		
Det gamle og velprevde er som regel bedre enn nymotens påfunn	-.10	.71
Datamaskiner og annen moderne teknikk virker skremmende på meg	-.02	.65
Det finnes mange meninger som aldri burde bli tillatt framført i radio og fjernsyn	-.14	.63
Vi bør løse problemene i vårt eget land, før vi bruker penger på å hjelpe folk i andre land *	.36	.54

To faktorer inneholder 36,4 prosent av total varians. Prinsipal komponent, varimax rotasjon. Stjerne (*) indikerer en faktorladning som går i mot forventningene i tabell 7. N=1853

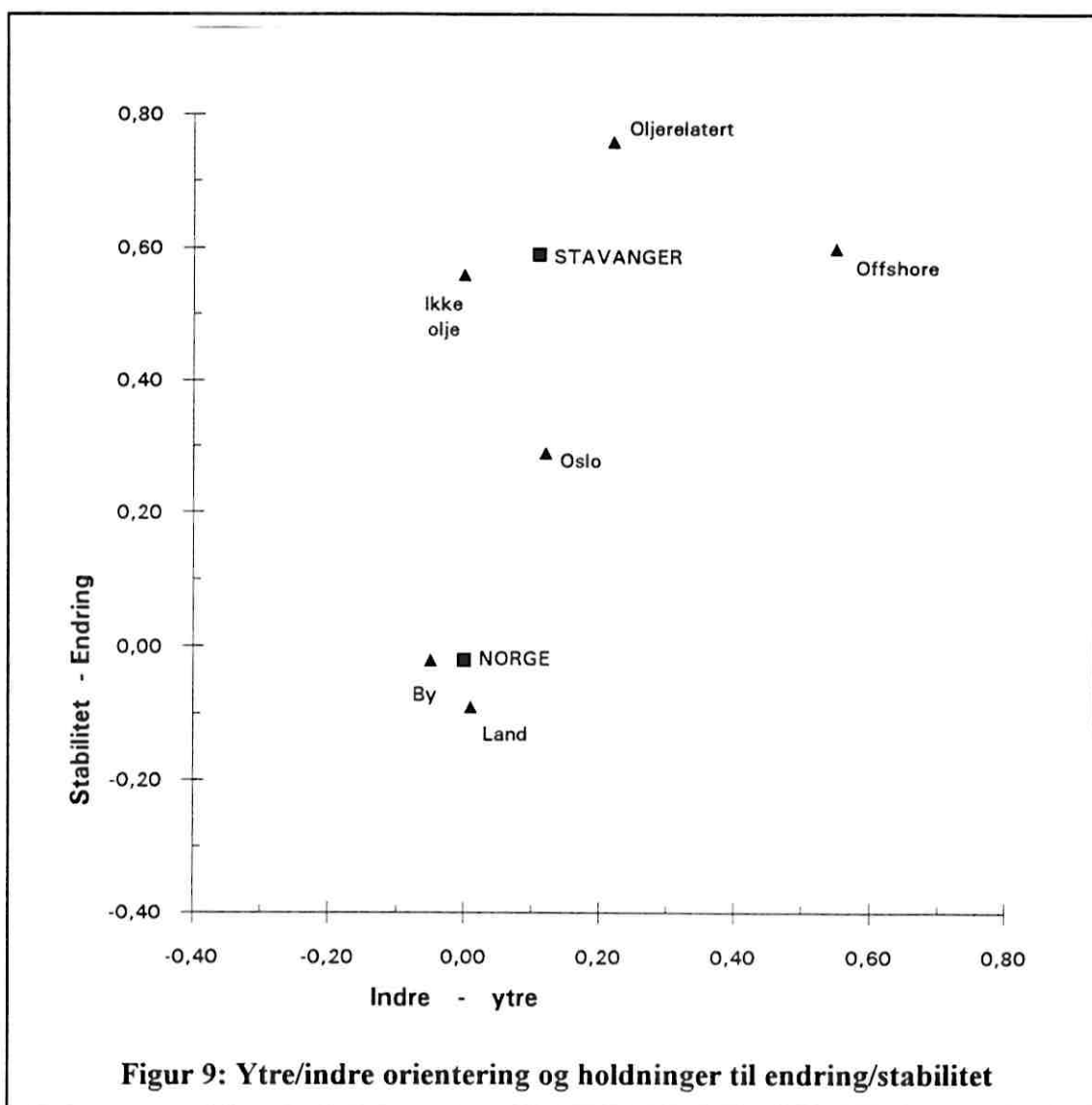
Det tredje spørsmålet som avviker i forhold til forventningene, er utsagnet om at “Vi bør løse problemene i vårt eget land ...”. Ifølge forhåndsantakelsene skulle dette utsagnet gi uttrykk for materialistiske holdninger. Til en viss grad stemmer dette, men holdningene til

analysemodellene i hovedtrekk de samme resultatene (se bl.a Hellevik 1993a:n5).

dette spørsmålet viser seg å ha vel så sterk tilknytning til tradisjonell-moderne dimensjonen. De øvrige utsagnene på den sistnevnte dimensjonen lader slik som forventet.

Med utgangspunkt i forventningene om hvordan de ti utsagnene skulle måle de to dimensjonene ytre/materialisme versus indre/idealisme og stabilitet/tradisjonell versus endring/moderne, kan vi med andre ord si at faktoranalysen viser et noe annerledes meningsinnhold for de to dimensjoner. Den første dimensjonen måler en materialistisk ytre orientering ispedd noe modernistisk endringsorientering. Den andre dimensjonen måler stabilitet/tradisjonalitet ispedd noe idealistisk orientering.

I figur 9 har vi framstilt de to dimensjonene i et aksesystem. I dette aksesystemet har vi plassert de samme undergruppene som vi har brukt tidligere. Figuren viser den gjennomsnittlige og relative plasseringen av hver undergruppe i det todimensjonale planet.

Figuren indikerer at Norge og Stavanger-området danner to ganske separate klynger, med Oslo i en mellomposisjon. Kategoriene by og land ligger nær gjennomsnittet for hele Norge sett under ett, mens "avvikerne" i Oslo strekker seg mot klyngen for Stavanger-området. Respondentene i Stavanger-området er langt mer "modernistiske" eller endrings-orienterte i sine holdninger enn innbyggerne i resten av landet. Stavanger-respondentene ligger også litt nærmere den materialistiske og ytre-orienterte polen på ytre-indre dimensjonen, men på denne dimensjonen er forskjellen fra landsgjennomsnittet atskillig mindre.²¹

Når vi grupperer Stavanger-befolkningen etter deres oljetilknytning, finner vi også to klynger. De respondentene som arbeider i oljevirkksomheten er mer ytre- og endringsorienterte, eller materialistiske og moderne, sammenlignet med alle de andre gruppene i undersøkelsen. Personer med offshore-erfaring er mer materialistiske, men *mindre* moderne og endringsorienterte enn personer som arbeider i oljevirkksomhet eller oljerelaterte bedrifter på land.

Når det gjelder virkningen av urbanisering og petrolisering, kan figur 9 gis følgende fortolkning. Urbaniseringen (på landsbasis) ser ut til å ha størst innvirkning på holdningene til stabilitet vs. endring eller tradisjonisme vs. modernisme. Dess mer urbant bostedet er, dess mer moderne og endringsorienterte blir innbyggerne. I tillegg trekker også Oslo i materialistisk retning, men utslaget er mindre på denne dimensjonen. Når det gjelder petroliseringen (i Stavanger-distriktet), er forholdet mellom dimensjonene omvendt. Petroliseringen trekker til en viss grad i en moderne/endringsorientert retning, men utslaget er atskillig mer markant på dimensjonen idealisme/indre orientering vs. materialisme/ytre orientering. Graden av materialisme stiger markant når man går fra gruppen Stavanger-folk uten oljetilknytning via de som arbeider i oljerelatert virksomhet til personer med offshore-erfaring.

Dersom vi tar i bruk Helleviks benevnelse på de tidligere omtalte subkulturene, kan vi si at Stavanger-folk uten tilknytning til oljeindustrien har samme idealisme-orientering som befolkningen i landet forøvrig. De fordeler seg hovedsakelig mellom den "post-industrielle" og den "post-produktive" subkulturen. Holdningsmessig befinner Stavanger-folk med oljetilknytning seg i det Hellevik (1993a) omtaler som en "post-produktiv" subkultur. Betegnelsen "post-produktiv" er imidlertid lite dekkende for oljevirkksomheten.

²¹ Variansanalysen viser signifikante gruppe-forskjeller på begge dimensjonene. På dimensjonen ytre/indre-orientering er gruppen offshore signifikant forskjellig fra land, by, Oslo og ikke olje. På endring/stabilitet-dimensjonen er land signifikant forskjellig fra Oslo, ikke olje, oljerelatert og offshore. By er signifikant forskjellig fra ikke olje, oljerelatert og offshore. Oslo er dessuten også signifikant forskjellig fra land. De øvrige forskjellene er ikke signifikante.

5. FIRE KULTURER: HIERARKI, EGALITÆRIANISME, INDIVIDUALISME, FATALISME

5.1. Teoretisk perspektiv

Kulturteori har sitt utspring i antropologi, og den blir tidvis også presentert under navnet “grid-group analyse” (Douglas 1978; Wildavsky 1987; Thompson et al. 1990). Dette navnet henspiller på teoriens to sentrale dimensjoner: 1) forekomsten av handlingsregler (grid), og 2) sosial integrering og gruppeidentitet (group). Ved å krysse disse to aksene får vi fram fire kulturer: hierarki, egalitærianisme, individualisme og fatalisme.

I et *hierarki* med sterk gruppeidentitet og klare handlingsregler vil individene samhandle med hverandre samtidig som den klare arbeids- og rollefordelingen setter skiller mellom dem. Dette må antas å påvirke holdningene til autoriteter og tradisjoner. Det er nærliggende å anta at man finner forholdsvis sterke innslag av hierarki i en del religiøse kretser. I arbeidslivet finner man også bedrifter med mer eller mindre hierarkiske organisasjonstrukturer. Innenfor oljevirksomheten er det særlig arbeidsorganisasjonen på plattformene i Nordsjøen som er preget av en strengt hierarkisk oppbygning. På denne bakgrunn kan det være rimelig å anta at vi vil finne et større innslag av hierarki-pregede holdninger i Stavanger-distriktet enn på landsbasis. Slike holdninger kan også antas å være mest utbredte blant personer med offshore-erfaring.

Den *egalitære* kulturen er basert på sterk gruppeidentitet, men svake handlingsregler. Her finner vi et liv preget av frivillig enighet og kollektive beslutninger. Den egalitære væremåten er preget av et ønske om resultatlikhet. Økonomisk utjevning vil derfor være et viktig element i en egalitær politikk. Vi har tidligere vært inne på den egalitære samfunnsstrukturen på Sør-Vestlandet som Rokkan (1987) i sin tid påpekte (jfr. kap. 2). Det er derfor nærliggende å anta at vi vil finne et større innslag av egalitære holdninger i Stavanger-området enn i landet forøvrig.

I den *individualistiske* kulturen er gruppeidentiteten svak og handlingsreglene få. Individet oppfattes som sin egen lykkes smed. Folk må få anledning til å utfolde seg uten at myndighetene griper inn og regulerer deres adferd. Individet må få belønning for sin innsats og ta ansvaret for sine feil. Den forholdsvis store oppslutningen som partiene på høyresiden får i Stavanger-distriktet generelt og innenfor oljevirksomhetene spesielt, kan være et uttrykk for liberalistiske holdninger blant velgerne. Dette skulle i så fall også avspeiles i holdningene til de individualistiske verdiene.

En *fatalistisk* kultur med svak gruppeidentitet og strenge handlingsregler, er preget av avmakt. Individenes liv blir styrt og kontrollert utenfra. Men i motsetning til den hierarkiske kulturen, er den fatalistiske kulturen preget av uforutsigbarhet. Det som skjer det skjer, uten at individene kan forutse og kontrollere det. Den enkelte må klare seg som best han kan. Sett i forhold til de nokså utbredte oppfatningene av befolkningens varierende karaktertrekk

i ulike deler av landet, kan man si at det særlig er mytene om pågangsmotet og driftigheten blant sunnmøringene og jærbuene som står i kontrast til denne fatalistiske kulturen. Dersom slike oppfatninger har noe for seg, skulle man tro at vi vil finne mindre fatalisme blant innbyggerne i Stavanger-distriktet enn på landsbasis.

Tabell 9: Fire kulturer: hierarki, egalitarianisme, individualisme, fatalisme. Opinionsbalanse

	SSR		Stavanger		Norge		Stavangeromr.			Norge		
	NOR		Olje	Ikke-olje	By	Land	Off-shore	Olje-rel	Ikke-olje	Oslø	By	Land
Hierarki												
Et problem med folk i dag er at de altfor ofte setter seg opp mot autoriteter.	-33	-16	-35	-33	-20	-12	-27	-43	-33	-31	-17	-12
Vi tar best vare på de kommende generasjoner ved å holde fast på våre seder og skikker.	12	15	4	15	12	19	10	2	15	8	13	19
Egalitarianisme												
Vi må fordele rikdommen jevnere slik at vi får større rettferdighet i verden.	50	66	27	57	64	68	31	29	58	58	65	68
Jeg er tilhenger av en skattereform som legger større belastning på selskaper og personer med høye inntekter.	32	50	10	38	42	59	11	16	39	38	43	59
Individualisme												
Dersom noen har visjoner og evner til å skaffe seg rikdom, burde de ha mulighet til å dra nytte av det.	62	58	74	58	62	55	71	75	58	60	62	55
Alle bør ha like muligheter til å lykkes eller feile her i livet uten at myndighetene blander seg inn.	31	27	30	31	25	29	35	29	30	23	26	29
Fatalisme												
Det kommer sjelden noe ut av å samarbeide med andre.	-82	-70	-84	-81	-72	-68	-83	-88	-80	-73	-73	-68
Det virker som om uansett hvem du stemmer på, så fortsetter stort sett alt som før.	44	67	51	42	62	72	45	58	42	57	64	72

Opinionsbalansen er regnet ut slik (Helt enig + Delvis enig) - (Helt uenig + Delvis uenig). Stavangerundersøkelsen 1994 N=904, NSD 1993 N=1414.

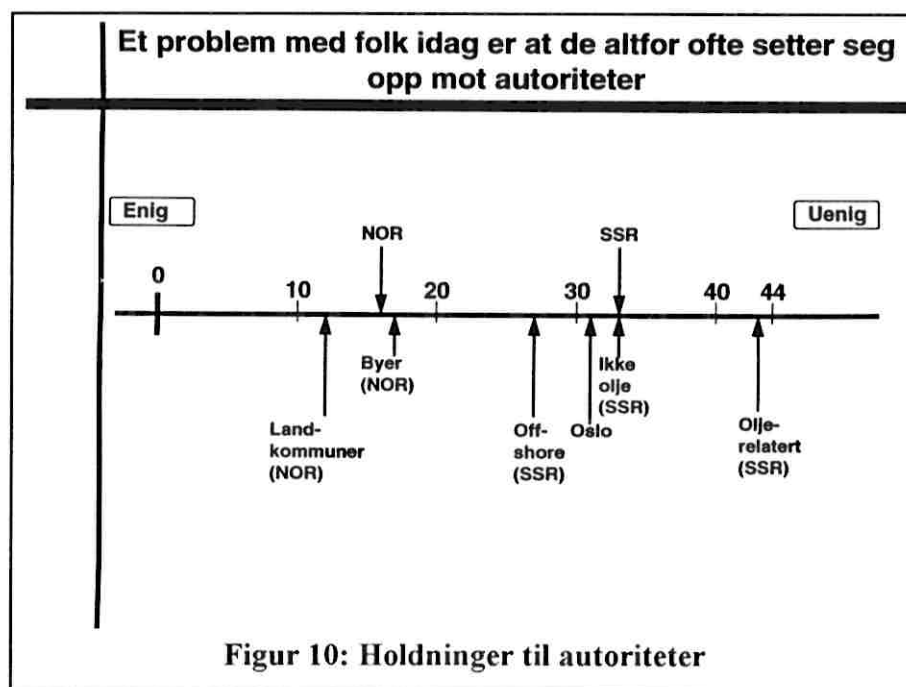
5.2. Resultater

Både i Stavanger-undersøkelsen og i den landsomfattende NSD-undersøkelsen om verdier, natur og miljø ble det stilt åtte spørsmål som forsøker å fange opp de spurtes tilknytning til de fire kulturene hierarki, egalitarianisme, individualisme og fatalisme. Grupperingen av spørsmålene i tabell 9 viser den forventede sammenhengen mellom disse spørsmålene og de

fire kulturene. For å studere forskjellene i verdiorientering mellom Stavanger-området og resten av landet, har vi også her laget opinionsbalanser som viser hvor stor overvekt av enige eller uenige det er i de ulike undergruppene.

Hovedtendensen i tabellen er at befolkningen i Stavanger-området er noe mindre hierarkiske, mindre egalitære, mindre fatalistiske og litt mer individualistiske enn resten av landet. Innslagene av individualisme og fatalisme i Stavanger-distriktet er i samsvar med våre forventninger, selv om utslaget med hensyn til individualisme er svakt. Når det gjelder hierarki og egalitærianisme går forskjellen mellom Stavanger og Norge i motsatt retning av det vi kunne forvente.

Når det gjelder *hierarki*, er det først og fremst spørsmålet om forholdet til autoritetene som skiller Stavanger-området fra landet forøvrig (jfr. figur 10). Det er en større overvekt av "anti-autoritære" holdninger i Stavanger (-33%) enn på landsbasis (-16%). På landsbasis ser vi en klar urbaniseringseffekt på spørsmålet om autoriteter. Overvekten av anti-autoritære er størst i Oslo og minst i landkommuner (hhv.-31% og -12%). Petroliseringseffekten i Stavanger-distriktet er ikke helt entydig. Personer med offshore-erfaring er noe mindre anti-autoritære (-27%) enn personer i landbasert oljevirkksomhet (-43%). Dette kan som nevnt ha sammenheng med at offshorearbeidet er strengt hierarkisk organisert. Forøvrig ser vi at Stavanger-folk uten oljetilknytning er mer anti-autoritære (-33%) enn byfolk ellers i landet (-31% i Oslo og -17% i andre byer). Når det gjelder ønsket om å holde fast på seder og skikker, finner vi mindre forskjeller mellom undergruppene. Men det er Oslo-folk og Stavanger-folk med oljetilknytning som er minst opptatt av dette.

Begge de to spørsmålene om *egalitarianisme* viser at Stavanger-folk har mindre egalitære holdninger enn landsgjennomsnittet. Landsgjennomsnittet er i større grad for jevnere fordeling av rikdommen (+66%) og sterkere beskatning av høyinntektsgrupper (+50%) enn Stavanger-befolkningen (henholdsvis +50% og +32%). De minst egalitære holdningene finner vi blant Stavangers oljefolk (+27% mht. utjevning og +10% mht. økt skatt). Stavanger-folk uten oljetilknytning ligger på linje med Oslos innbyggere (utjevning +58% og skatt +38-39%). På landsbasis er det befolkningen i landkommunene som er mest egalitært innstilt. En klar overvekt på +68% ønsker jevnere fordeling, mens det er en overvekt på +59% som vil øke skatten på høyinntektsgruppene.

Individualisme-spørsmålene viser svært liten forskjell mellom Stavanger-området og landet som helhet, men Stavanger er litt mer individualistisk orientert. Det er en klar overvekt i alle grupper som sier seg enige i at den som har visjoner og evner til å skaffe seg rikdom bør ha mulighet til å dra nytte av det. På landsbasis er denne individualistiske holdningen sterkest i byene (+60-62%) og litt svakere på landet (+55%). Men det er innenfor Stavanger-området vi finner den største variasjonen. Der er oljefolkene klart mer individualistiske (+71-75%) enn personer som ikke arbeider i bedrifter med tilknytning til oljevirkksomheten (+58%).

Spørsmålet om folks rett til å lykkes eller feile uten innblanding fra myndighetene, viser en noe mindre overvekt i individualistisk retning enn foregående spørsmål. Forskjellene mellom undergruppene er også små i dette tilfellet. På landsbasis er det landkommunene som er mest individualistisk i dette tilfellet (+29%, mot +23-26% i byene). I Stavanger-området er personer med offshore-erfaring litt mer enige i utsagnet (+35%) enn personer uten slik erfaring (+29-30%).

Til slutt skal vi se nærmere på de to spørsmålene som er ment å fange opp *fatalistiske* holdninger. Vi finner et forholdsvis klart skille mellom landsgjennomsnittet og Stavanger-befolkningen, med sistnevnte som den minst fatalistiske gruppen. Et meget stort flertall av Stavanger-befolkningen (-82%) sier seg uenige i påstanden om at det sjelden kommer noe godt ut av å samarbeide med andre. Denne overvekten er også stor på landsbasis (-70%), men noe mindre enn i Stavanger. Forskjellene mellom by/land og olje/ikke olje er forholdsvis små i dette tilfellet.

Av alle de åtte spørsmålene vi har tatt med i dette kapitlet, er det utsagnet om at alt fortsetter som før uansett hvem man stemmer på, som viser størst forskjell mellom Stavanger-distriktet og landsgjennomsnittet. På landsbasis er det en overvekt på +67% som sier seg enige i dette, mens denne overvekten bare er på +44% i Stavanger. Fatalismen er noe større i landkommuner (+72%) enn i Oslo (+57%) og andre bykommuner (+64%). I Stavanger-området er fatalismen minst blant personer uten oljetilknytning (+42%) og personer med offshore-erfaring (+45%), og størst blant personer med annen oljetilknytning (+58%).

Den måten vi her har benyttet kulturteorien på, tilsier at dersom vi foretar en faktoranalyse av de åtte spørsmålene, bør vi få fram fire faktorer eller holdningsdimensjoner som avspeiler hver sin kulturtype. Våre beregninger viser imidlertid at to av dimensjonene, hierarki og fatalisme, er noe “uryddige”. De dimensjonene eller faktorene som kommer tydeligst fram, er individualismen og egalitærianismen. Vi har derfor valgt å gjennomføre en faktoranalyse som er begrenset til de fire spørsmålene med tilknytning til disse to dimensjonene. Resultatene av denne fremgår av tabell 10.²²

	Egalitærian.	Individual.
Egalitærianisme		
Vi må fordele rikdommen jevnere slik at vi får større rettferdighet i verden.	.82	-.04
Jeg er tilhenger av en skattereform som legger større belastning på selskaper og personer med høye inntekter.	.82	-.10
Individualisme		
Alle bør ha like muligheter til å lykkes eller feile her i livet uten at myndighetene blander seg inn.	.11	.85
Dersom noen har visjoner og evner til å skaffe seg rikdom, burde de ha mulighet til å dra nytte av det.	-.29	.71
To faktorer inneholder 67.1 prosent av total varians. Prinsipal komponent, varimax rotasjon. N=2245		

Faktoranalysen viser at egalitærianisme kommer ut som den første dimensjonen, og individualisme som den andre. Vi ser at et av de spørsmålene som skal måle individualistiske verdier, også har en viss sammenheng med egalitære verdier (jfr. den negative ladningen på den egalitære faktoren). Det betyr at spørsmålet om å dra nytte av visjoner og evner ikke bare måler en positiv individualistisk holdning, men også en viss anti-egalitær holdning.

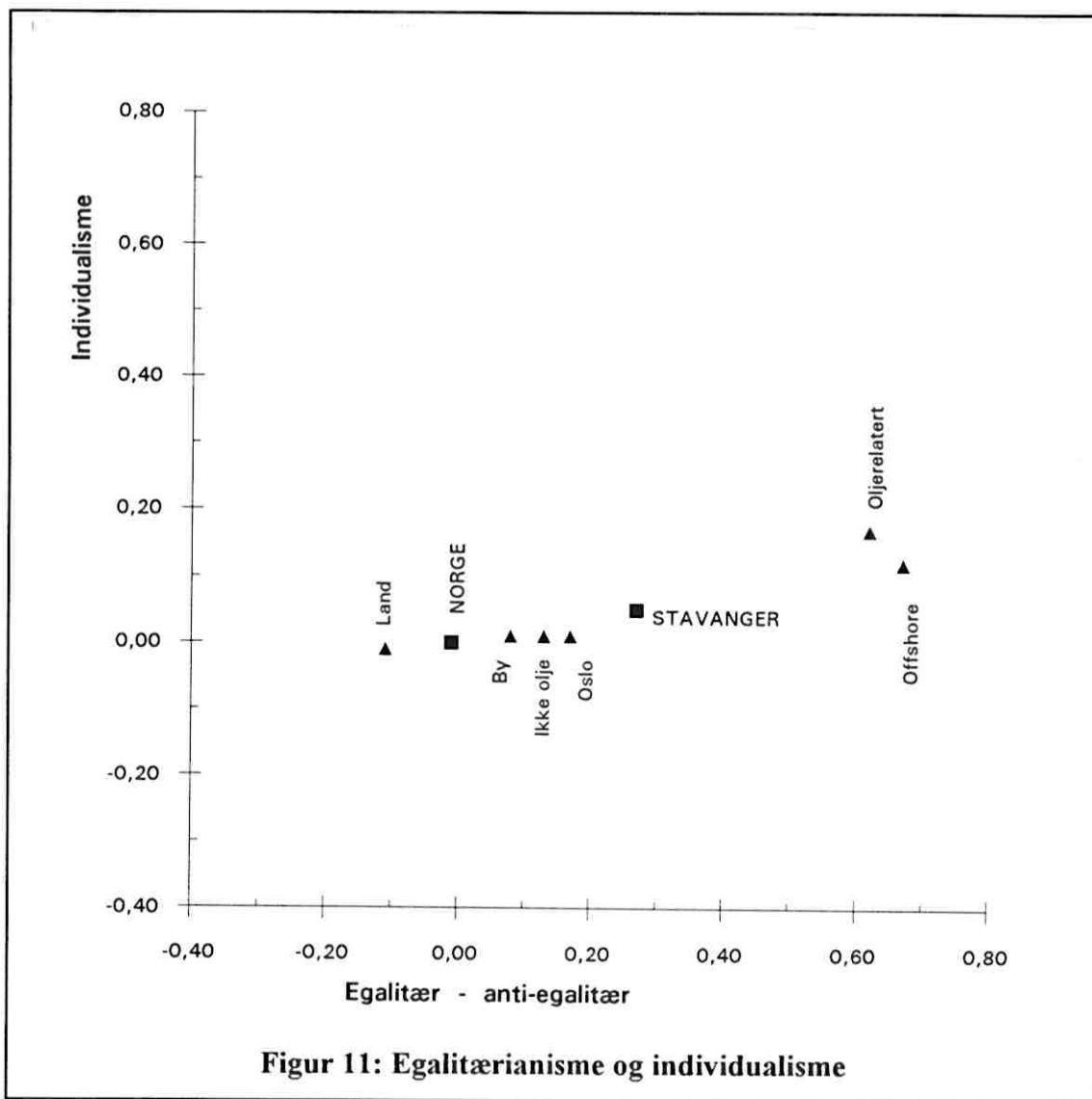
På samme måte som tidligere har vi også her gitt kontrasten mellom Stavanger-området og Norge en grafisk framstilling. Figur 11 viser de to dimensjonene fra faktoranalysen. Den horisontale akse viser avtagende egalitære holdninger når man går fra venstre mot høyre, mens den vertikale akse viser stigende individualistiske verdier.²³

Det mest slående trekk i figur 11 er at nesten all variasjon mellom undergruppene går langs den egalitære dimensjonen. Variasjonen på den vertikale individualisme-dimensjonen

²² Faktoranalysen er gjennomført ved hjelp av samme veieteknikk som skissert ovenfor.

²³ Vi velger denne presentasjonen for å lette sammenlikningen mot de andre figurene i artikkelen.

er svært liten.²⁴ Det er bare Stavanger-gruppene med tilknytning til oljevirksomheten som trekker i retning av mer individualistiske holdninger. Stavanger-folk med oljetilknytninger er de klart mest anti-egalitære av de undergruppene vi studerer. Stavanger-folk utenom oljevirksomheten plasserer seg mellom Oslo og andre norske byer med hensyn til egalitære holdninger.²⁵

²⁴ Dette kan ha sammenheng med at en del av de individualistiske holdningene er "lagt over" på den egalitære dimensjonen (jfr. "visjoner og evner"-spørsmålets negative faktorladning på den egalitære dimensjonen).

²⁵ Variansanalysen viser at det er signifikante gruppe-forskjeller på egalitærianisme-dimensjonen, men ikke på individualisme-dimensjonen. På egalitærianisme-dimensjonen er både offshore og oljerelatert signifikant forskjellig fra land, by, Oslo og ikke olje. I tillegg er ikke olje signifikant forskjellig fra land. De øvrige forskjellene er ikke signifikante.

Både skillet mellom by og land på landsbasis, og mellom olje og ikke olje i Stavanger-distriktet, viser klare variasjoner med hensyn til graden av egalitære holdninger. På landsbasis ser det ut til at urbaniseringen svekker de egalitære holdningene, mens petroliseringen ser ut til å ha en tilsvarende effekt i Stavanger-området. Figuren tyder også på at petroliseringseffekten i Stavanger-distriktet i dette tilfellet er atskillig sterkere enn urbaniseringseffekten på landsbasis.

Vår forventning om et større innslag av egalitære holdninger i Stavanger-området enn i landet for øvrig, finner ingen støtte.

6. HOLDNINGSDIMENSJONER I STAVANGER-OMRÅDET

Hittil har vi studert forskjellige resultater med tilknytning til de ulike teoretiske perspektivene hver for seg. Den oppmerksomme leser vil imidlertid ha oppdaget at det kan være et "slektskap" mellom en del av spørsmålene, på tvers av de ulike teoretiske perspektivene som ligger til grunn for formuleringene. I dette kapitlet skal vi se nærmere på dette slektskapet ved hjelp av en samlet faktoranalyse for Stavanger-området. Det er dessverre umulig å foreta en slik "tverrgående" faktoranalyse på nasjonalt plan fordi de nasjonale dataene stammer fra forskjellige undersøkelser. Stavanger-undersøkelsen gir oss imidlertid en enestående mulighet fordi spørsmål med tilknytning til alle de forskjellige teoretiske perspektivene er med i denne.

I tillegg til den samlede faktoranalysen for alle respondentene i Stavanger-distriktet, skal vi også se nærmere på variasjonene mellom personer med forskjellig tilknytning til oljevirkksomheten. Siden vi innledningsvis var inne på de politiske partienes oppslutning, skal vi til slutt også vise hvordan de ulike partienes velgere plasserer seg i oljehovedstadens politiske kulturlandskap.

6.1. Sammenfattende faktoranalyse

De fire teoretiske perspektivene vi har lagt til grunn i denne rapporten opererer med tilsammen ni dimensjoner, dvs. Rokkan og Valens høyre-venstre-dimensjon og motkultur-dimensjon, Ingleharts materialisme-postmaterialisme-dimensjon, MMIs og Helleviks materialisme-idealisme-dimensjon og tradisjonisme-modernisme-dimensjon, samt de fire kulturtypene hierarki, egalitærianisme, individualisme og fatalisme som Wildavsky og hans medarbeidere har definert.

En første samlet faktoranalyse på grunnlag av alle de 32 spørsmålene, gir ni forskjellige faktorer eller dimensjoner som bidrar til å forklare holdningsmønsteret.²⁶ De faktorene som fremtrer i Stavanger-materialet samsvarer imidlertid ikke helt med det man skulle forvente på bakgrunn av de forskjellige spørsmålenes tilknytning til de ulike teoretiske perspektivene. Vi skal imidlertid ikke gå nærmere inn på dette her. I stedet har vi valgt å konsentrere oss om en faktoranalyse som viser at holdningene til de 32 enkeltspørsmålene kan sammenfattes til tre meningsfylte og tolkbare holdningsdimensjoner. Resultatene av denne analysen fremgår av tabell 11.

²⁶ Det vil si faktorer med eigenvalue større enn 1. Tilsammen fanger disse ni faktorene opp 53,5% av den totale variansen.

Tabell 11: Oljehovedstadens politiske kulturlandskap. Sammenfattende faktoranalyse.

	F1	F2	F3
Faktor 1: Høyre-venstre			
For å oppmuntre innsatsviljen til den enkelte, bør vi godta større lønnsforskjeller enn i dag74		
Politisk selv plassering (venstre - høyre)70		
Jeg er tilhenger av en skattereform som legger større belastning på selakaper og personer med høye inntekter.	-.67		.20
Vi bør redusere den statlige kontrollen over privat næringsliv65		
Her i Norge er vi kommet så langt i å redusere økonomiske forskjeller som det er ønskelig å gå . .	.64		
Vi må fordele rikdommen jevnere slik at vi får større rettferdighet i verden.	-.63	.29	
Dersom noen har visjoner og evner til å skaffe seg rikdom, burde de ha mulighet til å dra nytte av det.54		.22
For å trygge økonomisk vekst trenger vi fortsatt industribygging, selv om dette skulle komme i strid med naturverninteressene49		.27
Jeg er villig til å gi avkall på varer og tjenester jeg nå bruker, hvis jeg med det kunne bidra til å bevare våre naturressurser	-.36		-.20
Faktor 2: Moralsk-religiøs (ytre-indre)			
Deltatt i religiøs møte eller gudstjeneste siste måneden77	
Tror om Gud64	
Medlem av religiøs organisasjon eller forening64	
Tilhenger av selvbestemt abort	-.62		-.23
Myndighetenes regulering av alkohol er for lempelig	-.27	.60	
Er totalavholden53	
Jeg er mer opptatt av hvor godt mat smaker enn av hvor sunn den er	-.36		.22
Jeg savner endel materielle goder for å kunne leve slik jeg ønsker	-.35		.27
Bare fordi det er spennende og risikofyllt, liker jeg av og til å gjøre ting som er farlig eller forbudt	-.29		
Jeg er en person som kan tenkes å starte egen bedrift eller virksomhet	-.26		
Skriver nynorsk	-.21		.23
Faktor 3: Autoritær-fatalistisk, nasjonalisme og tradisjonisme			
Et problem med folk i dag er at de altfor ofte setter seg opp mot autoriteter.59
Det virker som om uansett hvem du stemmer på, så fortsetter stort sett alt som før.51
Det kommer sjelden noe ut av å samarbeide med andre.48
Vi bør løse problemene i vårt eget land, før vi bruker penger på å hjelpe folk i andre land39	-.39	.47
Materialisme-Postmaterialisme	-.30		-.46
Det finnes mange meninger som aldri burde bli tillatt framført i radio og fjernsyn23	.42
Subjektiv klassetilhørighet (Arbeiderklasse - Middelklasse)28	.21	-.38
Det gamle og velprøvde er som regel bedre enn nymotens påfunn38
Datamaskiner og annen moderne teknikk virker skremmende på meg	-.26		.35
Vi tar best vare på de kommende generasjoner ved å holde fast på våre seder og skikker.33
Alle bør ha like muligheter til å lykkes eller feile her i livet uten at myndighetene blander seg inn. .	.24		.29
Jeg prøver å skaffe meg ting som gjør inntrykk på andre21

Tre faktorer inneholder 31.4 prosent av total varians. Faktoriadninger mindre enn .20 er ikke vist. Prinsippal komponent, varimax rotasjon. Stavangerundersøkelsen, N=648.

Den første faktoren i denne analysen er *høyre-venstre-dimensjonen*. Vi ser at de spurtes egenplassering på høyre-venstre-aksen lader høyt på denne dimensjonen. Det samme gjør også flere spørsmål som på ulike måter viser de spurtes verdiprioriteringer med hensyn til *belønning for innsats eller økonomisk utjevning*.

Mens høyresiden vil belønne den enkeltes innsats, legger venstresiden større vekt på økonomisk utjevning. De som plasserer seg på høyresiden godtar større lønnsforskjeller, de går imot økt skatt på høye inntekter, og de vil redusere den statlige kontrollen over næringslivet. Holdningene til to spørsmål om natur- og miljøvern har også en viss sammenheng med høyre-venstre-dimensjonen. Venstresiden prioriterer miljøvern, mens høyresiden legger større vekt på økonomisk vekst. Denne siste sammenhengen er imidlertid forholdsvis svak.

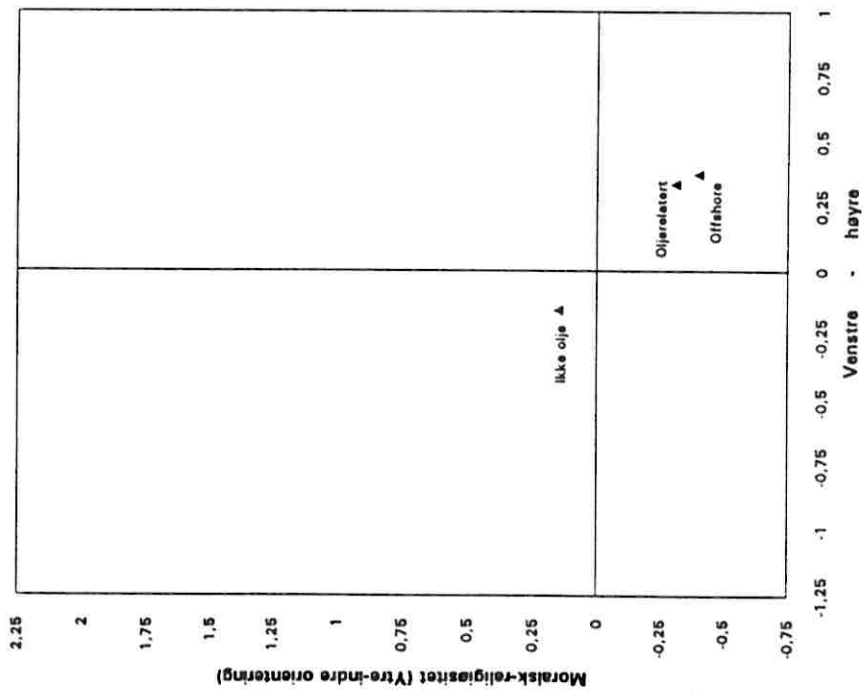
Den andre faktoren som fremtrer i tabellen, er en *religiøs-moralsk dimensjon*. Synet på religion, avholdssak og abort er nært forbundet med denne dimensjonen. Den inneholder også et element av *idealisme versus materialisme*. De ikke-religiøse respondentene ønsker flere materielle goder og søker mer spenning enn de religiøse. De kan også tenke seg å starte egen bedrift. Nynorsk knytter også an til denne dimensjonen, men denne sammenhengen er forholdsvis svak. De religiøse respondentene er uenige i utsagnet om at vi bør løse problemene i vårt eget land før vi hjelper folk i andre land, men synet på dette spørsmålet er henger enda sterkere sammen med den tredje holdningsdimensjonen.

Den tredje faktoren fanger opp det vi kan kalle en *autoritær-fatalistisk dimensjon* med innslag av *nasjonalisme og tradisjonisme*. Respekt for autoriteter, lov og orden, og tilslutning til utsagnet om at mange meninger ikke burde tillates fremført i fjernsynet, er viktige elementer på den ene enden av denne skalaen. Skepsis til samarbeid og liten tro på at stemmegivning kan føre til forandring, preger også denne gruppen. De som plasserer seg her, vil begrense hjelpen til andre land og holde fast på seder og skikker. De foretrekker det gamle og velprøvde og finner datamaskiner og moderne teknikk skremmende. Personer med arbeiderklasse-identifikasjon heller også i denne retningen. På den motsatte siden finner vi personer som er skeptiske til autoritetene, som har tro på samarbeid, vil hjelpe andre land, og som er mer positivt innstilt til det nye. Denne faktoren fanger til en viss grad også opp skillet mellom materialister og postmaterialister slik dette er operasjonalisert av Inglehart.²⁷

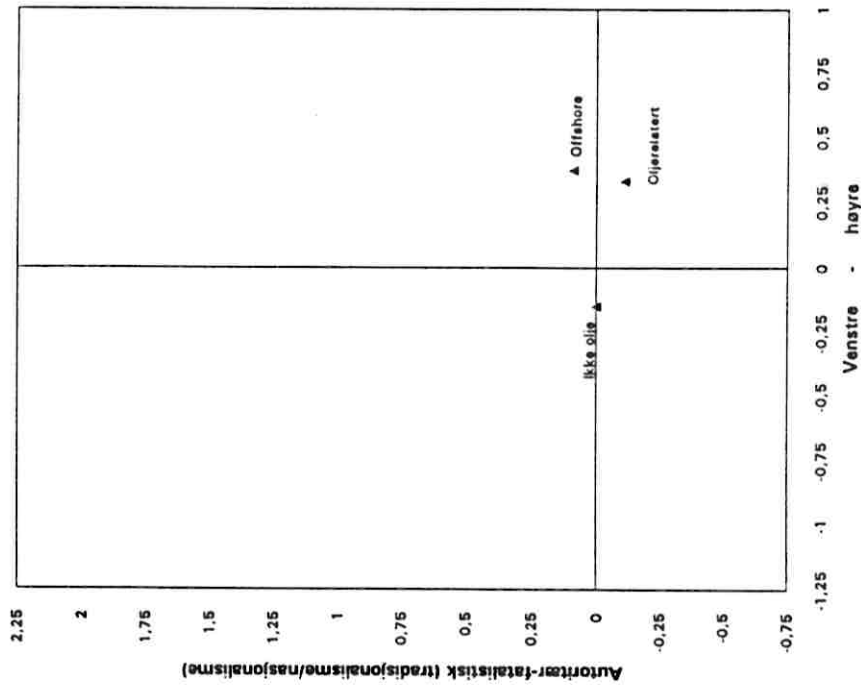
6.2. Oljetilknytningens betydning

Hvordan varierer så holdningene til disse dimensjonene mellom de ulike innbyggergruppene i Stavanger-området? De forskjellige undergruppenes gjennomsnittsplasseringer på de ulike dimensjonene fremgår av figur 12 og 13. Figur 12 viser høyre-venstre-dimensjonen og den

²⁷ Dette kan tyde på at Ingleharts indeks ikke bare måler materialisme-postmaterialisme. Den kan også ha sammenheng med graden av autoritære holdninger. Prioriteringen av lov og orden peker i en slik retning (jfr. også fotnote i kapittel 3.1.).

Figur 12: Oljehovedstadens politiske kulturelandskap: høyre-venstre og moral/religiøsitet. Befolkningsgrupper.

Figur 13: Oljehovedstadens politiske kulturelandskap: høyre-venstre og autoritær-fatalistisk. Befolkningsgrupper.

moralsk-religiøse dimensjonen, mens figur 13 viser høyre-venstre-dimensjonen sammen med den autoritær-fatalistiske.

Figur 12 viser at det er klare fellestrekk mellom høyre-venstre-dimensjonen og den moralsk-religiøse dimensjonen. Dersom vi går fra personer uten oljetilknytning via dem som arbeider i oljerelatert virksomhet på land til personer med offshore-erfaring, ser vi at vi beveger oss stadig lenger mot høyre og mot den ikke-religiøse enden av skalaen. Oljefolkene plasserer seg klart lenger til høyre for dem som ikke arbeider i oljetilknyttet virksomhet, og det er personer med offshore-erfaringer som ligger lengst til høyre. Oljefolkene plasserer seg på den klart ikke-religiøse siden av den moralsk-religiøse dimensjonen, med offshore-gruppen som den minst religiøse.

Når det gjelder den autoritær-fatalistiske dimensjonen finner vi imidlertid et annet mønster (jfr. figur 13). I dette tilfellet er det de to oljegruppene som plasserer seg lengst fra hverandre. Personer uten oljetilknytning plasserer seg i en nokså nøytral midtposisjon på linje med hele Stavanger-befolkningen. De som har offshore-erfaring gir uttrykk for noe mer autoritær-fatalistiske holdninger. Personer som arbeider i oljevirkomheten på land, plasserer seg derimot på den anti-autoritære siden. Det må imidlertid presiseres at forskjellene mellom de ulike undergruppene er nokså små på den autoritær-fatalistiske dimensjonen.²⁸

6.3. Partivelgernes plassering

Vi har tidligere vært inne på de politiske partienes oppslutning blant velgerne i Stavanger-distriktet. Det kan derfor være interessant å se hvordan de forskjellige partienes velgere plasserer seg i forhold til de tre holdningsdimensjonene vi har avdekket. Partivelgernes gjennomsnittsplasseringer fremgår av figur 14 og 15.

Når det gjelder *høyre-venstre-dimensjonen*, har partiene tradisjonelt plassert seg på denne måten fra venstre mot høyre: SV, Ap, V, Sp, KrF, H, Frp. Figur 14 viser imidlertid flere avvik fra denne rekkefølgen. Partienes Stavanger-velgere plasserer seg slik: SV, V, Sp, Ap, KrF, Frp, H. Det er kanskje særlig Ap-, Sp- og Frp-velgerne som inntar andre posisjoner enn man kunne forvente. Frp-velgernes plassering til venstre for Høyre-velgerne er imidlertid også blitt registrert i en del tidligere undersøkelser (Valen og Aardal 1983:177, Rommetvedt 1985:25ff). Ap-velgernes "høyredreining" er av nyere dato. Denne kan ha sammenheng med at Arbeiderpartiet etter manges mening har beveget seg mot høyre i norsk politikk. Sp-velgernes plassering litt til venstre i bildet samsvarer godt med oppfatningen om at Senterpartiet idag står til venstre for Arbeiderpartiet i mange saker.

²⁸ Variansanalysene viser signifikante gruppe-forskjeller på høyre-venstre-dimensjonen og den moralsk-religiøse-dimensjonen, men ikke på den autoritær-fatalistiske-dimensjonen. Ikke olje er signifikant forskjellig fra oljerelatert og offshore på begge de to forstnevnte dimensjonene.

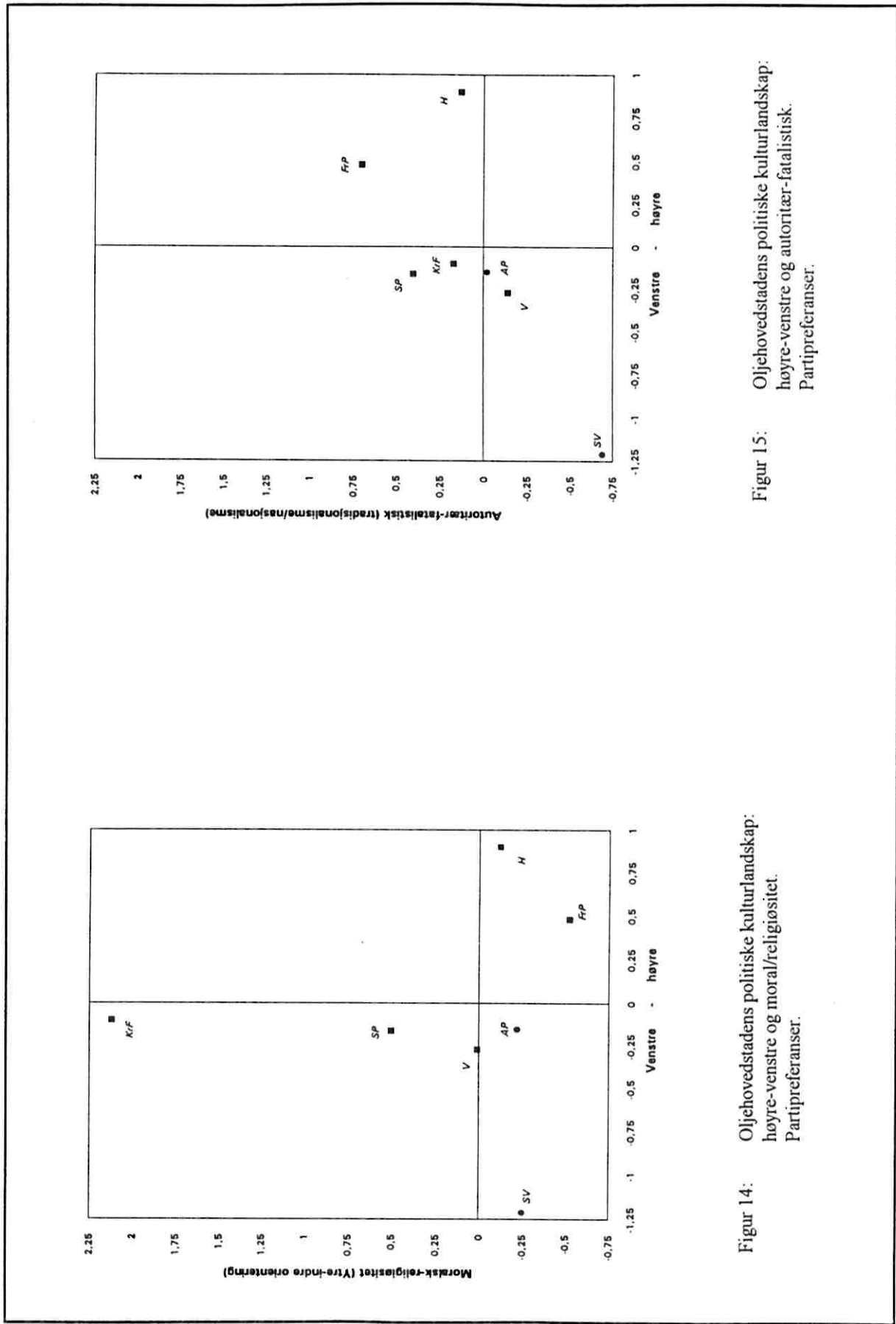
Det må presiseres at velgerplasseringene kan være avhengige av den måten vi her har målt høyre-venstre-dimensjonen på. De spørsmålene som inngår i vår undersøkelse, dreier seg i flere tilfeller om økonomisk utjevning, og i noe mindre grad om statsdrift og statlig kontroll som ellers er viktige elementer i høyre-venstre-dimensjonen. Det er også mulig at de miljøpolitiske spørsmålene bidrar til å trekke Venstre mot venstre på denne skalaen.

Som ventet er det KrF-velgerne som plasserer seg nærmest den religiøse polen på den *moralsk-religiøse dimensjonen*. Deretter følger de to andre mellompartiene, Sp og Venstres velgere på den religiøse siden. Det er Frp-velgerne som plasserer seg lengst borte fra den moralsk-religiøse polen. SV-, Ap- og Høyre-velgerne plasserer seg også på den ikke-religiøse siden, men atskillig nærmere gjennomsnittet for hele Stavanger-befolkningen.

Når det gjelder den *autoritær-fatalistiske dimensjonen*, der vi som nevnt også finner innslag av nasjonalisme og tradisjonisme, ser vi at det er Frp og SV som danner motpolene på henholdsvis den autoritære og den anti-autoritære siden (jfr. figur 15). Frp får langt på vei følge av Sp-velgerne, mens KrF-velgerne og Høyre-velgerne befinner seg nærmere midtpunktet på denne aksene. Ap-velgerne ligger praktisk talt på gjennomsnittet for hele Stavanger-befolkningen, mens Venstre-velgerne plasserer seg noe lenger ut mot den anti-autoritære polen.²⁹

Når det gjelder folks holdninger, partivalg og oljetilknytning, er det verd å merke seg at holdningsforskjellene mellom de ulike partienes velgergrupper er langt større enn forskjellene mellom personer med ulik tilknytning til oljevirksomheten. Dette har nok sammenheng med at det er *generelle* politiske holdninger og verdier som blir fanget opp av de spørsmålene vi her har analysert. Det er nærliggende å tro at spørsmål med en mer direkte tilknytning til forholdet mellom oljevirksomhet og annen virksomhet, ville gitt andre resultater.

²⁹ Variansanalysen viser at det er signifikante forskjeller mellom partiene på alle de tre dimensjonene. På høyre-venstre-dimensjonen er SV signifikant forskjellig fra alle de andre partiene. Høyre er signifikant fra alle partier unntatt FrP. På den moralsk-religiøse-dimensjonen er KrF signifikant forskjellig fra alle de andre partiene. Sp er signifikant forskjellig fra alle partier unntatt Venstre. På den autoritær-fatalistiske-dimensjonen er SV signifikant forskjellig fra alle de andre partiene unntatt Venstre. De øvrige forskjellene er ikke signifikante.

Figur 14: Oljeheadstaden politiske kulturlandskap: høyre-venstre og moral/religiøsitet. Partipreferanser.

Figur 15: Oljeheadstaden politiske kulturlandskap: høyre-venstre og autoritær-fatalistisk. Partipreferanser.

7. OPPSUMMERING OG KONKLUSJON

Siktemålet med denne studien har vært å undersøke forskjellene i politiske holdninger og verdier mellom Stavanger-området og Norge forøvrig. Et viktig utgangspunkt var de tradisjonelle motkulturenes sterke stilling på Sør-Vestlandet, og de egalitære samfunnsforholdene i denne delen av landet. I hvilken grad har Stavangers utvikling fra religiøs hovedstad til oljehovedstad påvirket de politiske holdningene i distriktet? Er Stavanger-området fremdeles en motkulturell kraft mot urbanisering og modernisering, eller har de store endringene som følge av oljevirkomheten plassert byen og dens omland i fronten for utviklingen av nye holdninger og verdier?

7.1 Urbanisering og petrolisering

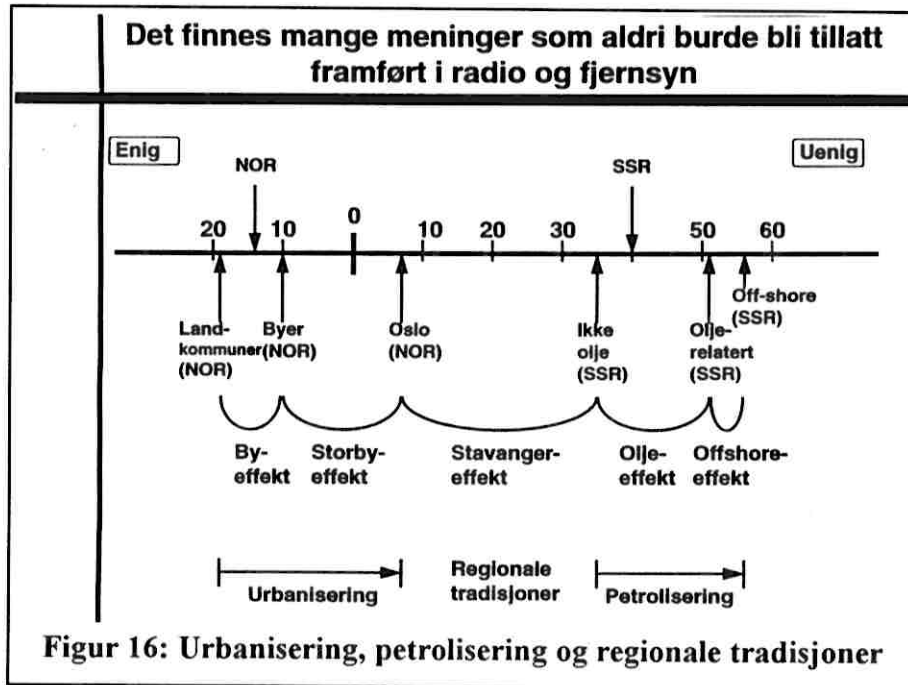
I vårt forsøk på å belyse disse spørsmålene har vi tatt utgangspunkt i de to begrepene *“urbanisering”* og *“petrolisering”*. Urbanisering og petrolisering kan oppfattes som to av de mest sentrale moderniseringsprosessene på landsbasis og i Stavanger-området. Ettersom vi ikke har hatt anledning til å følge utviklingen over tid, må vi forsøke å belyse disse endringsprosessene ved hjelp av synkrone data. Vi har valgt å operasjonalisere graden urbaniseringen på landsbasis ved å skille mellom landkommuner, byer og storbyer/Oslo. Graden av petrolisering i Stavanger-området er operasjonalisert ved hjelp av et skille mellom personer som ikke arbeider i bedrifter med tilknytning til oljevirkomheten, personer som arbeider i oljeselskaper eller oljerelatert virksomhet på land, og personer som enten arbeider eller har arbeidet offshore.

Det må naturligvis tas klare forbehold når holdningsforskjeller på ett bestemt tidspunkt tolkes som resultater av endringsprosesser. Men vi tror likevel at skillet mellom de ovennevnte gruppene gir oss et rimelig godt bilde av den innvirkningen som urbaniseringen og petroliseringen har hatt på de politiske holdningene og verdiene. Om ikke annet, så gir våre analyser ihvertfall et bilde av hvilke variasjoner ulike grader av urbanisering og petrolisering på ett bestemt tidspunkt skaper mellom ulike gruppers holdninger til forskjellige spørsmål.

I figur 16 har vi forsøkt å illustrere vår fortolkning av holdningsforskjellene mellom de ulike undergruppene i undersøkelsen. Denne figuren viser opinionsbalansene med hensyn til utsagnet om at det finnes mange meninger som ikke burde tillates fremført i radio og fjernsyn (jfr. også figur 6). På landsbasis er det en overvekt av personer som er enige i dette utsagnet blant dem som er bosatt i landkommuner eller i byer utenom Oslo. I de øvrige gruppene er det derimot en overvekt av personer som er uenige i utsagnet.

På landsbasis kan forskjellene mellom landkommunene, byene og Oslo oppfattes som et uttrykk for graden av urbanisering. Som vi ser, kan denne urbaniseringseffekten splittes opp i en generell *“byeffekt”* og en *“storbyeffekt”*. I Stavanger-området kan forskjellene

mellom personer uten oljetilknytning, personer i oljerelatert virksomhet og personer med offshore-erfaring tolkes som et uttrykk for graden av petrolisering. Petroliseringseffekten kan splittes opp i en generell "olje-effekt" og en mer spesiell "offshore-effekt", slik det er markert i figuren.

Figur 16 viser også at det er et gap mellom Stavanger-området og landet forøvrig. Denne "Stavanger-effekten" kan ihvertfall delvis oppfattes som et uttrykk for mer tradisjonelle regionale holdningsforskjeller. I figuren har vi knyttet "Stavanger-effekten" og betydningen av de regionale tradisjonene til forskjellen mellom Oslo-folk og Stavanger-folk uten oljetilknytning. Denne markeringen må imidlertid "tas med en klype salt". Det må bemerkes at Stavanger med sitt innbyggertall ligger i en mellomposisjon mellom Oslo og andre norske byer, slik at "Stavanger-effekten" på den ene siden må antas å være større enn det som er markert i figuren. Men på den andre siden må vi anta at også personer uten oljetilknytning kan være påvirket av petroliseringen i Stavanger-området. Sammen med innflyttingen til Stavanger-området, bidrar en slik indirekte påvirkning av petroliseringen til å redusere betydningen av de regionale tradisjonene. Når vi tar hensyn til slike pluss og minus, virker det rimelig å anta at den reelle "Stavanger-effekten" kan ligge i en størrelsesorden som den vi har markert i figuren.

Svarfordelingene på de forskjellige enkeltspørsmålene i denne rapporten, viser naturligvis at de ulike effektene retning og styrke varierer en del fra spørsmål til spørsmål. Likevel ser det ut til at de ulike undergruppene plassering i forhold til hverandre ofte følger et mønster som vi finner i figur 16. For å forenkle bildet har vi benyttet faktoranalyse som

setter oss i stand til å redusere det store antall enkeltholdninger til et mindre sett av underliggende holdningsdimensjoner. Hovedresultatene med hensyn til urbanisering og petrolisering kan oppsummeres med utgangspunkt i disse holdningsdimensjonene.

7.2. Forholdet mellom ulike holdningsdimensjoner, urbanisering og petrolisering

Vi skal starte denne oppsummeringen med den faktoranalysen som vi gjennomførte på grunnlag av to av hoveddimensjonene i Rokkan og Valens konfliktmodell (jfr. figur 5). Denne analysen viste at Stavanger-befolkningen totalt er *noe mer høyreorientert* enn befolkningen på landsbasis. Stavanger-området har derimot et *noe mindre innslag av motkulturene* enn det vi finner blant innbyggerne i landet forøvrig. I Stavanger-området er det personer med tilknytning til oljevirksomheten som er mest høyreorienterte, og som plasserer seg lengst borte fra motkulturene. På landsbasis er det landsbygda som er mest preget av motkulturene. Innbyggerne i landkommunene plasserer seg også et stykke til venstre for landsgjennomsnittet. Stavanger-folk uten oljetilknytning ligger på samme nivå som resten av landet når det gjelder motkulturene.

Vår analyse viser at det er en viss parallellitet mellom by/land på landsbasis og olje/ikke olje i Stavanger-området. Når man går fra landkommuner via byer til storbyer, forskyves plasseringen fra venstre mot høyre på høyre-venstre-dimensjonen. Samtidig beveger man seg også vekk fra motkulturene. Den samme tendensen finner vi også når vi går fra personer uten oljetilknytning via personer som arbeider i oljerelatert virksomhet til personer med offshore-erfaring. Denne forskyvningen i Stavanger-distriktet er imidlertid atskillig kraftigere enn forskyvningen på landsbasis. Dette kan tolkes som et uttrykk for at petroliseringseffekten i Stavanger-området går i samme retning som urbaniseringseffekten på landsbasis, men at petroliseringen i Stavanger er sterkere enn urbaniseringen i landet som helhet.

Når det gjelder Ingleharts teori om *postmaterialisme*, finner vi nokså *små forskjeller* mellom de befolkningsgruppene vi har valgt å sammenlikne (jfr. tabell 6). Overskuddet av materialister er omtrent like stort i Stavanger-området som i landet forøvrig. Oslo-befolkningen er den eneste gruppen der det er litt flere rene postmaterialister enn materialister. I Stavanger-området er overskuddet av materialister større innenfor oljevirksomheten enn utenfor. Som nevnt kunne man anta at den økonomiske velstanden innenfor oljevirksomheten ville føre til en sterkere prioritering av postmaterielle verdier, men denne antakelsen slår ikke til.

De små forskjellene mellom ulike undergrupper tyder på at urbaniseringen og petroliseringen har forholdsvis liten effekt på forholdet mellom materialister og postmaterialister. I den grad disse moderniseringsprosessene kan sies å ha noen effekt, synes virkningene å gå i ulike retninger. Mens urbaniseringen på landsbasis ser ut til å ha forsterket de postmaterielle verdiene (ihvertfall i Oslo), synes petroliseringen snarere å ha bidratt til at

de materialistiske verdiprioriteringene er blitt mer utbredt i Stavanger-området. Hovedinntrykket er imidlertid at disse to prosessene bare i liten grad har påvirket de materialistiske og postmaterialistiske holdningene, slik disse er operasjonalisert av Inglehart.

Med utgangspunkt i Helleviks arbeid og Norsk Monitor har vi undersøkt ulike gruppers ytre- eller indre-orientering, og deres holdninger til stabilitet eller endring (jfr. figur 9). Våre beregninger viser at Norge og Stavanger-området danner to separate klynger, med Oslo i en mellomposisjon. Respondentene i Stavanger-området er langt *mer endrings-orienterte eller modernistiske* i sine holdninger enn innbyggerne i resten av landet. Stavanger-respondentene ligger også litt *nærmere den ytre-orienterte eller materialistiske polen* på ytre-indre dimensjonen, men forskjellen fra landsgjennomsnittet er atskillig mindre på denne dimensjonen.

Blant alle de undergruppene vi har undersøkt, er det Stavanger-folk med tilknytning til oljevirksomheten som er mest ytre- og endringsorienterte. Personer med offshore-erfaring er mer ytre-orienterte (eller materialistiske) enn personer som arbeider i landbasert oljevirksomhet eller i oljerelaterte bedrifter. Den sistnevnte gruppen er imidlertid mer endringsorientert og modernistisk enn de som har offshore-erfaring.

På landsbasis ser det ut til at urbaniseringen har størst innvirkning på holdningene til stabilitet versus endring. Dess mer urbant bostedet er, dess mer endringsorienterte eller modernistiske blir innbyggerne. Oslo trekker i tillegg også i ytre-orientert eller materialistisk retning, men utslaget på denne dimensjonen er forholdsvis beskjedent. Når det gjelder petroliseringen i Stavanger-distriktet, er forholdet mellom de to dimensjonene omvendt. Petroliseringen trekker til en viss grad i modernistisk/endringsorientert retning, men utslaget er atskillig mer markant i forhold til graden av ytre-/indre-orientering. Innslaget av ytre-orientering eller materialisme stiger markant når man går fra Stavanger-folk uten oljetilknytning via de som arbeider i oljerelatert virksomhet til personer med offshore-erfaring.

Når det gjelder den kulturteori som Wildavsky og hans medarbeidere har utviklet, valgte vi å konsentrere mest oppmerksomhet om de to "reneste" dimensjonene i vår faktoranalyse, dvs. graden av individualisme og egalitærianisme (jfr. figur 11). Individualisme og egalitærianisme kan også oppfattes som ytterpunkter på én og samme dimensjon. Mens individualisme oppfattes som en del av den politiske høyresidens verdigrunnlag, antas de egalitære verdiene å være mest utbredt på venstresiden. Vår analyse av ulike undergrupper i Stavanger-området og på landsbasis tyder imidlertid på at de individualistiske og egalitære verdiene utgjør to nokså separate holdningsdimensjoner, slik kulturteorien tilsier. Mens det er små forskjeller med hensyn til individualisme, viser beregningene at Stavanger-innbyggerne sett under ett er *mindre egalitære* enn landsgjennomsnittet. Nesten all variasjon mellom ulike undergrupper går langs den egalitære dimensjonen. Variasjonen på individualisme-dimensjonen er derimot liten.

Både skillet mellom by og land på landsbasis, og mellom olje og ikke olje i Stavanger-distriktet, viser klare variasjoner med hensyn til graden av egalitære holdninger. Det ser ut til at både urbaniseringen på landsbasis og petroliseringen i Stavanger-distriktet svekker de egalitære holdningene. Petroliseringseffekten i Stavanger-distriktet er imidlertid atskillig sterkere enn urbaniseringseffekten på landsbasis.

Når det gjelder de individualistiske holdningene, ser det ut til at urbaniseringen har minimal effekt. Det er praktisk talt ingen forskjell på by og land (på landsbasis). Petroliseringen ser derimot ut til å trekke oljefolkene i Stavanger-området i en litt mer individualistisk retning enn det vi finner for de andre gruppene.

Forøvrig kan det legges til at Stavanger-befolkningen er mindre fatalistisk og mindre hierarkisk innstilt enn innbyggerne i resten av landet. Det er liten forskjell mellom by og land, og mellom olje og ikke olje med hensyn til fatalisme. Når det gjelder hierarki, er det derimot en klar urbaniseringseffekt på landsbasis. Landsbygda er mer autoritetstro enn byene. I Stavanger-området er petroliseringseffekten med hensyn til hierarki høyst tvetydig. I dette distriktet er det personer med offshore-erfaring som er mest autoritetstro, og personer med arbeid i oljereelatert virksomhet på land som er minst autoritetstro. Stavangerfolk uten direkte tilknytning til oljevirksomheten plasserer seg i en mellomposisjon mellom de to oljegruppene.

7.3. Konklusjon

Det bildet vi i denne rapporten har kunnet tegne av den norske oljehovedstadens politiske kulturlandskap, viser at Stavanger-distriktet idag er mindre preget av de tradisjonelle motkulturene enn landet forøvrig. Befolkningen i Stavanger-området er mer modernistisk og åpen for endring enn befolkningen i resten av landet. Stavanger-befolkningen er også mer liberal, mer høyreorientert og mindre egalitær enn befolkningen i landet forøvrig. Stavangers innbyggere legger større vekt belønning for innsats og mindre vekt på økonomisk utjevning enn innbyggerne i andre deler av landet.

Stavanger-området har stått sentralt i den utviklingen som i løpet av de siste tretti årene har gjort Norge til en av verdens viktigste produsenter av olje og gass. En rask rundtur i byen og omegnskommunene viser at denne utviklingen har ført til store endringer på det *ytre* plan. Vår undersøkelse tyder på at disse endringene også må ha nedfelt seg på det *indre* plan hos distriktets innbyggerne. Dagens Stavanger-befolkning har ganske andre holdninger og verdier enn de som lå til grunn for oppfatningen av Stavanger som en motkulturell kraft på det mørke fastland. Oljehovedstaden, som har hatt en sentral plass i moderniseringen av norsk økonomi og næringsliv, ser også ut til å plassere seg i spissen for utviklingen av nye holdninger og verdier i det norske samfunn. Hvorvidt dette oppfattes som en utvikling til det bedre eller til det verre, avhenger av hvor man selv er plassert i forhold til de ulike holdningsdimensjonene vi har studert.

REFERANSER

Douglas, Mary (1978):

Cultural Bias. Occasional Paper no. 34. RAI: London.

Flanagan, Scott C. (1987):

“Value Change in Industrial Societies”. *American Political Science Review*, 4:1303-1319.

Furre, Berge (1991):

Vårt hundreår. Oslo: Samlaget.

Grendstad, Gunnar og Per Selle (1995):

“Cultural Theory, Postmaterialism and Environmental Attitudes”, forthcoming in: Richard Ellis and Michael Thompson (eds.): *Rethinking Political Culture: Essays in Memory of Aaron Wildavsky*. Boulder: Westview Press. (LOS-senter notat 11/95).

Hellevik, Ottar (1993a):

“Kulturelle skillelinjer i dagens samfunn. Et innlegg i postmaterialisme-debatten”. *Sosiologisk Tidsskrift*, Vol.1 No. 1, pp. 25-50.

Hellevik, Ottar (1993b):

“Postmaterialism as a dimension of cultural change”. *International Journal of Public Opinion Research*, Vol. 5, No. 3, pp. 211-233.

Inglehart, Ronald (1977):

The Silent Revolution. Changing Values and Styles Among Western Publics. Princeton: Princeton University Press.

Inglehart, Ronald (1987):

“Value Change in Industrial Societies”. *American Political Science Review*, 4:1289-1303.

Inglehart, Ronald (1990):

Culture Shift in Advanced Industrial Society. Princeton: Princeton University Press.

Inglehart, Ronald (1994):

“Polarized Priorities or Flexible Alternatives? Dimensionality in Inglehart’s Materialism-Postmaterialism Scale: A Comment”. *International Journal of Public Opinion Research*, Vol. 6, No. 3, pp.289-292.

Knutsen, Oddbjørn (1982):

“Materialisme og Post-Materialisme i Norge: En kritisk empirisk analyse av Ronald Ingleharts teori om ‘Den stille revolusjon’”. Rapport 10/82, Institutt for Samfunnsforskning, Oslo.

Melberg, Kjersti (1995):

Bedehus eller plattform? Politisk preferansedannelse i en oljehovedstad. Hovedoppgave, Institutt for sosiologi og statsvitenskap, Universitetet i Trondheim.

- Nordvik, Helge W. (1987):
 “Økonomisk revolusjon 1970-1980“. I E. Hovland og H.E. Næss (red.): *Fra Vistehola til Ekofisk. Rogaland gjennom tidene*, bind II. Stavanger: Universitetsforlaget.
- Olsen, Johan P. (1989):
Petroleum og politikk. Oslo: TANO.
- Quinn, Robert E. (1984):
 “Applying the Competing Values Approach to Leadership: Toward an Integrative Framework”. In James G. Hunt, Dian-Marie Hosking, Chester A. Schriesheim and Rosemary Stewart: *Leaders and Managers. International Perspectives on Managerial Behavior and Leadership*. New York: Pergamon Press.
- Rokkan, Stein (1967):
 “Geography, Religion, and Social Class: Crosscutting Cleavages in Norwegian Politics”. In S. M. Lipset and S. Rokkan: *Party Systems and Voter Alignment*. New York: The Free Press.
- Rokkan, Stein (1987):
Stat, nasjon, klasse. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rokkan, Stein og Henry Valen (1964):
 “Regional Contrasts in Norwegian Politics”. In E. Allardt and Y. Littunen: *Cleavages, Ideologies and Party Systems*. Helsinki: Westermark Society.
- Rommetvedt, Hilmar (1985):
 “Partier og velgere”. *Sosialt og økonomisk utsyn over Rogaland*, nr. 1. Stavanger: Rogalandsforskning.
- Rommetvedt, Hilmar (1991):
Partiavstand og partikoalisjoner. Stavanger: Rogalandsforskning.
- Rommetvedt, Hilmar og Lennart Rosenlund (1994):
Kulturarv, kulturmoter og kulturell endring i en oljehovedstad. Dokumentasjon av en intervjuundersøkelse høsten 1994. Stavanger: RF - Rogalandsforskning / Høgskolen i Stavanger.
- Rosenlund, Lennart (1995):
Sosiale strukturendringer i Stavanger i perioden 1970-1990. Stavanger: Høgskolen i Stavanger.
- Skjåk, Knut Kalgraff og Bjug Bøyum (1994):
 “Undersøking om verdier, natur og miljø 1993”. *NSD Rapport* nr. 100.
- Strand, Torodd (1993):
 “Bureaucrats and Other Managers: Roles in Transition”. In Kjell A. Eliassen and Jan Kooiman: *Managing Public Organizations. Lessons from Contemporary European Experience*. London: Sage.
- Thompson, Michael, Richard Ellis and Aaron Wildavsky (1990):
Cultural Theory. Boulder: Westview Press.

Valen, Henry (1981):

Valg og politikk. Oslo: NKS-Forlaget.

Valen, Henry og Bernt Aardal (1983):

Et valg i perspektiv. Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Wildavsky, Aaron (1987):

“Choosing Preferences by Constructing Institutions: A Cultural Theory of Preference Formation”. *American Political Science Review*, Vol.81, No.1, pp. 3-21.

Aardal, Bernt og Henry Valen (1995):

Konflikt og opinion. Oslo: NKS-Forlaget.